

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет природокористування
Факультет управління, економіки та права
Кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня Бакалавр

на тему: Стан та перспективи України на світовому ринку зерна

Виконав: студент IV курсу, групи Мев-41

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»
(шифр і назва спеціальності)

Сасс Назар-Стефан Васильович
(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник: к.е.н., доц. Булик Оксана Богданівна
(Прізвище та ініціали)

Рецензент: Тибінка Г.В.
(Прізвище та ініціали)

Дубляни 2023

УДК 338.439.5:633.1] (477):339.5

Кваліфікаційна робота бакалавра: 64 с. текстової частини, 15 рисунків, 6 таблиць, 53 літературних джерел.

Стан та перспективи України на світовому ринку зерна. Сасс Н.-С. В. Кваліфікаційна робота бакалавра. Кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу Дубляни, Львівський НУІ, 2023.

Розглянуто сутність світового ринку зерна як частини світового товарного ринку; механізм функціонування світового ринку зерна; міжнародний досвід функціонування та регулювання ринку зерна.

Зроблено оцінку основних тенденцій та аналітику розвитку зернового ринку. Проаналізовано сучасний стан світового ринку зерна, подано структуру світового ринку зерна, окреслено роль та місце вітчизняної зернової продукції на світовому ринку зернових.

На основі проведеного аналізу запропоновано перспективи формування кон'юнктури ринку зернової продукції України в умовах війни, напрями вдосконалення регулювання експорту українського зерна.

The state and prospects of Ukraine on the world grain market. Sass N.-S.V. Bachelor's thesis. Department of International Economic Relations and Marketing, Dublin, Lviv National University, 2023.

The essence of the world grain market as a part of the world commodity market; the mechanism of functioning of the world grain market; international experience of functioning and regulation of the grain market are considered.

The main trends and analytics of the grain market development are assessed. The current state of the world grain market is analysed, the structure of the world grain market is presented, the role and place of domestic grain products in the world grain market is outlined.

On the basis of the analysis, the article suggests prospects for the formation of the market conditions for Ukrainian grain products in the context of war, as well as directions for improving the regulation of Ukrainian grain exports.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ЗЕРНА У СВІТІ.....	7
1.1. Суть світового ринку зерна як частини світового товарного ринку.....	7
1.2. Механізм функціонування світового ринку зерна.....	11
1.3. Міжнародний досвід функціонування та регулювання ринку зерна.....	18
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА АНАЛІТИКА РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО РИНКУ.....	25
2.1. Аналіз сучасного стану світового ринку зерна.....	25
2.2. Структура світового ринку зерна.....	33
2.3. Роль та місце вітчизняної зернової продукції на світовому ринку зернових.....	37
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ КОНЮНКТУРИ РИНКУ ЗЕРНОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	46
3.1. Проблеми експортної політики України на ринку зерна.....	46
3.2. Прогнозні показники виробництва та експорту українського зерна.....	51
3.3. Напрями вдосконалення регулювання експорту українського зерна.....	56
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Світовий ринок зерна залишається одним із найбільш важливих стратегічних напрямів експорту вітчизняної аграрної продукції. Будь-які тенденції і тренди цього ринку мають безпосередній вплив і на стан розвитку аграрного експорту України, а також відображуються на цінній ситуації, що в загальному підсумку має довгострокові наслідки для усієї зернової галузі.

Останніми роками на світовому продовольчому ринку суттєво зростають обсяги торгівлі зерном через збільшення його пропозиції і попиту. Це відкриває одночасно як значні можливості для розвитку вітчизняного аграрного експорту, так і створює певні ризики, пов'язані з волативністю світових цін на зернові культури. Зернове господарство України є стратегічною і найбільш ефективною галуззю народного господарства. Зерно і вироблені з нього продукти становлять основу продовольчої безпеки держави. Питома вага України на світовому ринку кукурудзи складає 15%, пшениці – 10%, ячменю – 13%. На сьогодні на стан галузі вплинула ситуація із агресією росії, що значною мірою на початку сезону паралізувало торгівлю і логістику зерновими та привело до втрати певної частини врожаю зернових. Тому актуальним завданням для виробників зернової продукції є саме визначення загроз і викликів розвитку зернової галузі України в умовах війни.

Вторгнення росії на територію України сформувало збої у роботі аграрних підприємств та ланцюжків постачання сировини, ресурсів та готової продукції. Тому, одними із ключових питань стали забезпечення українців продовольством та достатність зерна для внутрішнього споживання, а також забезпечення його експортних можливостей.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз світового та вітчизняного ринку зерна та обґрунтування перспектив розвитку зернової галузі України.

Об'єкт дослідження – світовий та вітчизняний ринок зерна як різновиди товарних ринків.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти розвитку світового та вітчизняного ринку зерна.

Для досягнення мети кваліфікаційної роботи були поставлені такі *завдання*:

- висвітлення світового ринку зерна як частини світового товарного ринку;
- вивчення механізму функціонування світового ринку зерна;
- ознайомлення з міжнародним досвідом функціонування та регулювання ринку зерна;
- аналіз сучасного стану світового ринку зерна;
- оцінка структури світового ринку зернової продукції;
- обґрунтування ролі та місця вітчизняної зернової продукції у світовому ринку зерна;
- окреслення проблем експортної політики України на ринку зерна;
- розрахунок прогностичних показників експорту вітчизняного зерна;
- окреслення напрямів вдосконалення регулювання експорту українського зерна.

Інформаційною базою для написання кваліфікаційної роботи слугували нормативні акти Міністерства економіки України, Державної служби статистики України, статистичні матеріали міжнародних, міжурядових організацій в галузі зерна, наукові публікації провідних українських та зарубіжних вчених з проблем дослідження зернового ринку.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ЗЕРНА У СВІТІ

1.1. Суть світового ринку зерна як частини світового товарного ринку

Ринок зернових вважається важливим сегментом аграрного ринку, який є основою для розвитку сільського господарства та безперебійного функціонування аграрного ринку в цілому. Першість зернового виробництва підтверджував ще Ф. Кене, який зазначав, що «справжнє багатство країни – це не предмети розкоші та торгівля ними, а зернові. Зернові є найважливішим товаром у торгівлі» [1]. Цю позицію поділяли українські науковці С. Подолинський, В. Вернадський та М. Руденко. На думку В. Вернадського, «хліборобство є живим прикладом «живого», первинного господарства. Зерно не тільки може, але й повинно бути мірою багатства або, інакше кажучи, його еквівалентом» [2]. Серед сучасних економістів є чимало прихильників цієї позиції. Л.М. Худолій зазначає, що «ринок зерна – це сукупність економічних відносин, що виникають між товаровиробниками і споживачами з приводу купівлі-продажу зернової продукції, економічний механізм, який пов'язує всі елементи процесу обміну і створює умови для безперервності відтворювального процесу в зерновому секторі країни» [3].

Одним з найважливіших товарів на світовому агропродовольчому ринку є зернові культури. Вони є предметом торгівлі багатьох країн, особливо вітчизняних експортерів агропродовольчої продукції. Тому природно приділяти особливу увагу кон'юктурі та аналізу динаміки цих культур, а також відстежувати їхні тенденції. Загальновідомо, що найважливішими зерновими культурами у світі є пшениця, кукурудза та рис, які формують стратегічний кошик.

Іншими словами, ринок зерна слід розглядати як складну сукупність економічних відносин та економічних взаємозв'язків у сфері виробництва,

накопичення, розподілу, зберігання, обміну, транспортування та споживання зерна, в основі яких лежать інтереси реальних і потенційних учасників ринку та різноманітні умови, інститути, структури і механізми, що визначають стан ринку зерна та еволюцію інтересів і дій його учасників. Ринки зернових по праву відіграють провідну роль на аграрних ринках за обсягами продажів, експорту та інфраструктури і мають специфічні особливості функціонування та системи товароруху. Головною передумовою виникнення повноцінного інтегрованого злакового ринку є системний підхід до забезпечення реалізації процесів виробництва, заготівлі, транспортування та переробки зернових культур [4].

Дослідники вважають, що основною функцією ринку зерна є «задоволення потреб населення в різних видах зерна та продуктах його переробки, потреб тваринництва – фуражному зерні, потреб зернопереробної промисловості – сировині, потреб виробничого процесу – насінні». Для того, щоб краще зрозуміти економічну природу та значення ринку зернових, необхідно дослідити його загальну та специфічну роль в економічній системі. Більшість дослідників підтверджують визначення основних функцій, наведених на рис 1.1.

Виходячи з основних характеристик та ключових функцій зернових ринків, їх найдоцільніше класифікувати за такими критеріями [3; 5; 6; 7]: за ступенем обмеження конкуренції (вільні, досконалої конкуренції, монополістичні, регульовані, олігополістичні, моносоністичні, змішані); за регіональним (географічним) охопленням (локальні, регіональні, міжрегіональні, національні та міжнародні); за ступенем задоволення попиту (збалансовані, дефіцитні, надлишкові); за типом організації купівлі-продажу (оптові, роздрібні, форвардні); за видом зернового товару (пшеничні, ячмінні, просяні, кукурудзяні та інші); за структурою продукції (пшениця, ячмінь, просо, кукурудза тощо); за ступенем регулювання (регульовані, частково регульовані, нерегульовані); за використанням (фуражне, насіннєве, зернофуражне); за дотриманням

регуляторних факторів (легальні, «чорні»); за режимом роботи (постійні, сезонні, ранкові, вечірні тощо).

Рис. 1.1. Функції ринку зерна

Джерело: складено на підставі [3; 4; 5]

Виходячи з принципів ринкової економіки, ключовими елементами зернового ринку є ціна, попит, пропозиція та конкуренція. Як справедливо зазначає О.М. Саковський, «взаємодія попиту і пропозиції визначає рівновагу на ринку зерна, в результаті чого встановлюється рівноважна ціна на зерно, яка задовольняє як покупців, так і продавців» [6]. Виходячи з цього, можна окреслити характеристики ринку, до яких належать: економічна самостійність взаємовідносин між учасниками ринку на основі конкуренції, наявність різноманітних посередників (закупівля, зберігання, переробка, фінансування,

логістика тощо), часткове регулювання (створення та розподіл державних запасів зерна) та економічні методи регулювання цін.

Загалом наукові дослідження дають змогу визначити складові зернового ринку:

- суб'єкти ринку (підтримання ринкових відносин) – покупці, продавці, посередники (сільгоспвиробники, переробники, різні державні, громадські, кооперативні, фінансові установи та організації, асоціації, інтегровані формування тощо)
- ринки збуту (результатів праці) – матеріальний товар – зернові культури;
- виробнича інфраструктура – сільськогосподарська техніка, агрохімія, логістичні послуги, підйомно-транспортне та складське обладнання для первинної обробки та зберігання;
- ринкова інфраструктура – сукупність специфічних споруд та об'єктів, призначених для переміщення зернових культур та забезпечення належного функціонування ринку;
- допоміжна інфраструктура – сукупність організацій, які допомагають учасникам ринку здійснювати операції та забезпечують сталість, гнучкість, стабільність і надійність функціонування ринку.

Аналізуючи структурні та функціональні особливості зернового ринку, підкреслимо, що структура зернового ринку – це специфічна організаційна архітектура, яка окреслює відносини, взаємозв'язки та комунікаційні ланцюги між його складовими, а також виявляє тенденції та закономірності його розвитку.

У структурі зернового ринку можна виділити чотири функціональні сектори:

- 1) виробничий сектор, який включає групу технологічно, економічно або фінансово пов'язаних сільськогосподарських підприємств, переробні

підприємства, елеватори, транспортні організації, фінансово-кредитні, лізингові та страхові компанії;

2) сектор збуту та маркетингу, який включає низку аграрних бірж, оптових, роздрібних та експортних торговельних точок;

3) сфера державного регулювання, що включає сукупність державних нормативно-правових актів, інституцій та установ, які впливають на функціонування зернового ринку за допомогою соціально-економічних та адміністративних важелів і методів;

4) інформаційно-сервісний сектор, який включає сукупність установ та організацій, що сприяють функціонуванню та розвитку зернового ринку.

Тому основним принципом функціонування ринку зерна має бути приведення його елементів, функціональної структури, методів, важелів, механізмів та інструментів взаємодії ринку і держави у відповідність до ключових особливостей зернового ринку.

1.2. Механізм функціонування світового ринку зерна

Ринок зернових є важливою і найбільш значущою частиною агропродовольчого ринку. Виробництво зернових в країнах є основою всього продовольчого сектору. Всі галузі тваринництва, зокрема свинарство та птахівництво, залежать від рівня виробництва зернових. Стан зернової галузі безпосередньо визначає продовольче забезпечення і, в кінцевому рахунку, рівень життя населення. Основна функція зернового ринку полягає у забезпеченні населення зерном та продуктами його переробки, тваринництва – кормами, зернопереробної промисловості – сировиною, а насінневої – насіннєвим матеріалом.

Враховуючи широкий спектр функцій ринку зерна, до них можна додати економічну, організаційну, соціальну та фінансову функції. Економічна функція

зернового ринку полягає у визначенні кількості зерна та зернопродуктів, вироблених для споживання, розподілу та обміну. Організаційна роль ринку виражається в контрактах між виробниками і споживачами, які дозволяють вільний вибір партнерів, вільну форму контракту і гарантію еквівалентності виробництва і споживання. Соціальна функція ринку полягає в задоволенні попиту на зернову продукцію та гарантуванні необхідного рівня життя громадян країни. Економічна роль ринку зерна полягає у забезпеченні ефективності податкової та кредитної системи, стимулюванні діяльності сільгоспвиробників та страхуванні їхніх фінансових та інвестиційних ризиків. Функціонування ринку зерна базується на певних принципах, визначених ринковою економікою країни.

Наразі немає чіткого розуміння того, як працює зерновий ринок, але можна виділити деякі основні принципи, за якими працює зерновий ринок в нашій країні:

- багатоканальність – свобода вибору каналів і форм реалізації зернових;
- самофінансування – гарантує фінансову незалежність учасників ринку;
- інфраструктура – створення достатньо розвиненої маркетингової інфраструктури, необхідної для руху продукції в товаропровідній мережі (товарні біржі, система оптової та роздрібною торгівлі, фінансові установи, транспортна мережа тощо);
- різноманітність – свобода вибору видів і форм діяльності учасників ринку. Дослідження зернових ринків повинно ґрунтуватися на аналізі родової та галузевої структур. Складність структури зернових ринків зумовлена специфікою продукції, якою є диверсифікована зернова продукція для споживання харчовою та переробною промисловістю.

Тому цей ринок має ряд специфічних характеристик, які відрізняють його від інших секторів сільськогосподарської промисловості. Найважливішими з них є наступні:

- Зернові є стратегічним товаром, наявність якого визначає політичну та соціально-економічну стабільність суспільства і продовольчу безпеку країни;
- Певна кількість зернових залишається в господарствах для внутрішнього споживання, тобто не всі вироблені зернові потрапляють на ринок;
- Пропозиція зернових значною мірою залежить від погодних умов, що спричиняє значні коливання у виробництві зернових по роках;
- Оскільки пропозиція зернових має змінний і сезонний характер, а попит на зернові продукти – постійний і стабільний, виникає необхідність накопичення запасів зернових;
- Дисбаланс між середньодушовим виробництвом і споживанням зернових у різних регіонах країни та локальний характер виробництва деяких видів зернових роблять перевезення зернових або продуктів їх переробки об'єктивно необхідними;
- Потенціал виробництва зернових у багатьох регіонах країни забезпечує виробникам зернових відносну конкурентоспроможність;
- Структура попиту визначається харчовими звичками місцевого населення, рівнем розвитку тваринництва та наявністю зернопереробних підприємств;
- Розвиток міжрегіональних зернових зв'язків значною мірою залежить від географічного розташування регіону по відношенню до основних районів виробництва і споживання зерна та наявності транспортних шляхів;
- Нееластичність попиту на хліб зумовлює відносно стабільний попит на продовольчі крупи;
- Значна частка споживачів круп та продуктів харчування на їх основі зосереджена в містах, а не в селах, а також велика кількість посередників, що призводить до втрати частини доходів виробниками круп.

Ринок зерна поділяється на три основні групи з точки зору використання різних видів зернової продукції: ринки фуражного зерна, ринки продовольчого зерна та ринки насіння (рис. 1.2).

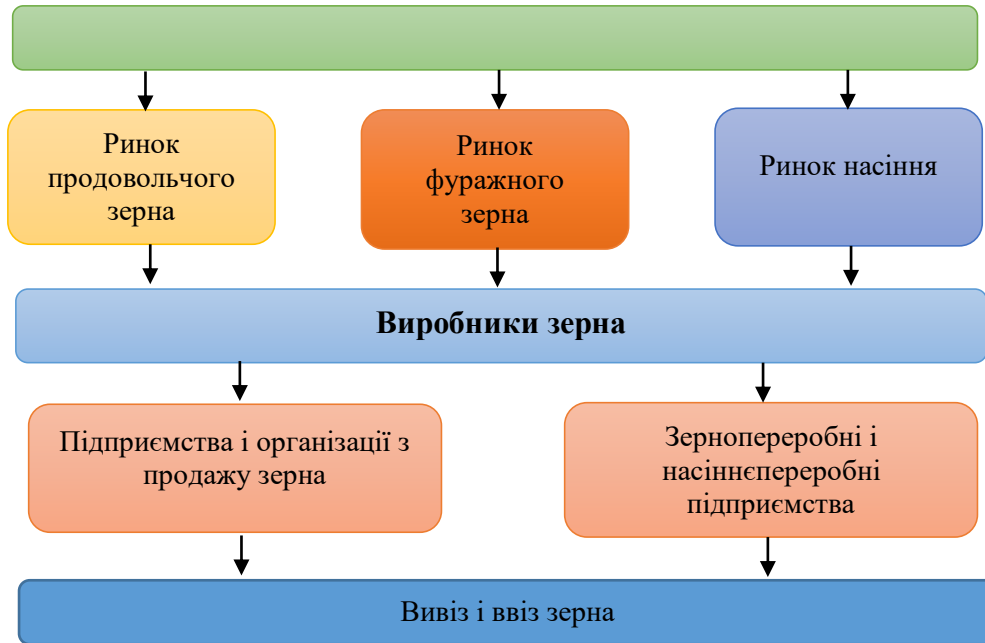

Рис. 1.2. Структура зернового ринку

Джерело: сформовано за матеріалами [4;9;10;11;12;13]

Структура та організація ринку зернових складається з таких елементів:

- 1) суб'єкти господарювання, які виступають на ринку як покупці та продавці зерна та продуктів його переробки;
- 2) об'єкти ринку – зерно та продукти його переробки;
- 3) інфраструктура – сукупність організацій, які створюють умови для укладання угод, організують взаємовідносини між суб'єктами ринку зерна та продуктів його переробки, забезпечують стабільність і стійкість ринку та опосередковують рух об'єкта ринку від виробника до споживача.

Суб'єкти ринку поділяються на три категорії залежно від етапів, які проходять товари на зерновому ринку (рис. 1.4).

Джерелами зерна для ринку є зернові господарства, роздрібні торговці зерном та організації, які імпортують та експортують зерно з-за меж регіону.

З точки зору структури виробників зернових, виділяють два сегменти зернового ринку: первинний та вторинний.

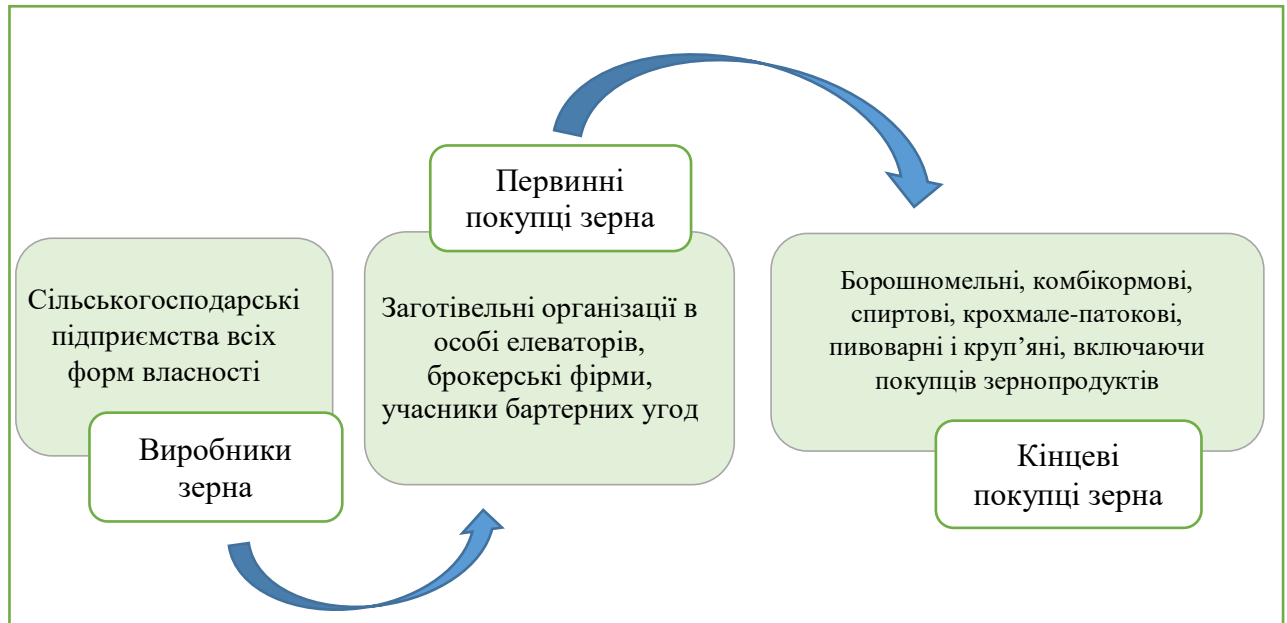

Рис. 1.3. Учасники ринку зернової продукції

Джерело: побудовано на підставі [10;11;12;14;15]

Первинний ринок – це ринок, на якому сільськогосподарські виробники реалізують свою зернову продукцію в умовах ринкових і валютних відносин. Він включає компанії та організації, які не обробляють зерно, а переробляють його, зберігають, формують партії для певної мети, а потім продають переробникам, що, як правило, не є кінцевою комерційною операцією.

Перш ніж зерно потрапляє у власність споживача, відбувається ряд інших операцій купівлі-продажу, в яких покупцями і продавцями виступають багато контрагентів. Однак найбільш важливими є відносини купівлі-продажу, в яких виробники зерна виступають у ролі продавців.

Вторинний ринок зернових відрізняється тим, що покупці зернових виступають посередниками для продавців на первинному ринку. Покупцями є переробні підприємства (кінцеві покупці) або посередницькі організації, які консолідують невеликі партії. До них відносяться великі елеватори, зернові біржі, аукціонні та ринкові структури, зернотрейдери тощо.

Виробники продають своє зерно млинам, зернотрейдинговим компаніям та державі. Млини, в свою чергу, постачають та продають борошно до хлібопекарень в регіонах України. Зернотрейдери, що мають борошномельні комплекси, продають як зерно, так і борошно. Зернові компанії з експортними ліцензіями купують зерно у виробників, формують відповідні партії та постачають їх іноземним покупцям на контрактній основі. Ціна продажу зерна фермерам та фізичним особам залежить від внутрішнього (зовнішнього) попиту та виробництва зерна в Україні та найбільшими світовими виробниками. У разі високої пропозиції на світовому ринку зерна ціна буде падати, а зернотрейдери знижуватимуть закупівельні ціни для виробників. Внутрішній ринок зерна частково визначається змінами на світовому ринку зерна, а на світовому ринку відбуваються значні коливання.

Таким чином, кількісні та якісні детермінанти конкурентної переваги зернової галузі знаходяться на стороні попиту. Виробники та переробники зерна розробляють свої стратегії збуту у відповідь на коливання світового ринку зерна. Виробники зернових продають своє зерно постійним покупцям або споживачам, які пропонують кращу ціну за довгостроковими контрактами. На жаль, виробники зернових наразі не можуть вийти на міжнародні ринки з власною продукцією.

Більшість зерна продається переробникам, зернотрейдерам та державі. Для того, щоб підтримати грошові потоки фермерів та подолати несприятливу кон'юнктуру світового ринку, необхідно створити ефективну систему управління попитом та пропозицією зерна на державному рівні. Добре розвинена та функціонуюча інфраструктура є необхідною умовою для стабільного ринку зерна. У сучасній економічній літературі виділяють декілька систем, які складають інфраструктуру зернового ринку. Тому необхідно розділити інфраструктуру зернового ринку на виробничу та соціально-сервісну.

Виробнича інфраструктура – це система самостійних зв’язків, що обслуговує саме виробництво, а соціальна інфраструктура забезпечує загальні умови життєдіяльності людей. Особливу роль відіграє ринкова інфраструктура, яка являє собою скоординовану сукупність різнорідних господарських одиниць, що обслуговують ринкові зв’язки і відносини, забезпечують рух зерна на цих ринках та беруть участь у процесі фінансово-кредитного обслуговування операторів зернового ринку. Найефективнішими ринковими структурами є ті, які найкраще відповідають потребам споживачів.

Нижче наведено схему процесу функціонування ринку зерна (рис.1.4).

Рис. 1.4. Функціонування ринку зернових

Джерело: розроблено автором на основі: [9;10;12;15].

Передумовами ефективного ринку зернових є: створення необхідної стабільної та сприятливої нормативно-правової бази; створення державної регуляторної бази та ефективна підтримка виробництва зернових через сталу цінову політику, розвиток сільськогосподарського страхування, сприятливі податкові, митні, кредитні та інвестиційні механізми; сприяння впровадженню інноваційних технологій вирощування зернових та насіння; забезпечення розвитку запасів та стимулювання вирощування зернових.

Таким чином, ринок зернових є одним з найважливіших елементів агропродовольчого ринку. Він є досить складною системою, що складається з різноманітних відносин між виробниками (продавцями) і споживачами (покупцями) зерна, економічних зв'язків між ними та впливу регулюючих органів на його ефективність. Аналіз регіонального ринку зерна повинен враховувати всі особливості виробництва і збуту сільськогосподарської продукції в регіоні та основні соціально-економічні тенденції регіонального розвитку.

1.3 Міжнародний досвід функціонування та регулювання ринку зерна

Ринкові засади господарювання та наявність конфліктів на ринку зерна об'єктивно зумовлюють необхідність державного регулювання. При цьому рівень і форми державного впливу визначаються специфікою умов виробництва та обігу зернових і їх значенням для соціально-економічного розвитку суспільства.

Система державного регулювання ринку зерна – це комплексна система правових, економічних, організаційних та адміністративних заходів із залученням адміністративного апарату, який має забезпечити прямий і зворотний зв'язок між державою та споживачами і виробниками.

Існує два типи державного регулювання зернових ринків:

➤ Держава змушена втручатися в ринкові процеси, коли показники функціонування зернового ринку відхиляються від встановлених стандартів харчової безпеки;

➤ Регулювання критичних параметрів – втручання держави в ринкові процеси, коли показники функціонування ринку зерна досягають неприйняттого рівня, наприклад, державні закупівельні інтервенції, коли ціни на ринку зерна падають нижче певного мінімального рівня, або товарні інтервенції, коли ціни на ринку зерна зростають вище максимального рівня волатильності ринку.

По мірі подолання кризи роль державного регулювання ринків зростатиме. Держава одночасно відіграватиме дві ролі: як частина ринкової системи і як стабілізуючий фактор її розвитку. Таким чином, з одного боку, держава може підтримувати і захищати ринкову систему, а з іншого – компенсувати обмеженість ринкових можливостей в окремих секторах (рис. 1.5).

Основною метою державного регулювання ринку є захист інтересів виробників та споживачів зерна. Економічні методи активно використовуються в більш розвинених країнах (США, Канада, Австралія, ЄС) і складають методологічну основу державного регулювання ринку зерна. На українському зерновому ринку для вирішення деяких стратегічних завдань аграрної та продовольчої політики використовується декілька економічних методів. Тому розглянемо інструменти економічних методів державного регулювання зернових ринків, що застосовуються на практиці на світовому та національному рівнях.

Аналіз політики провідних світових виробників зерна – Канади, США та ЄС – дозволяє виділити основні положення державного регулювання зернових ринків. Цікавим є досвід США в організації зернових ринків. США є одним з найбільших та найефективніших виробників зерна, на частку якого припадає третина світового щорічного експорту пшениці.

Рис. 1.5. Функції та завдання державного регулювання ринку зерна

Джерело: сформовано за матеріалами [4; С. 1-8]

Американські виробники зерна – це середні та великі спеціалізовані фермерські господарства, що характеризуються високим рівнем механізації, дуже низькими затратами праці та прийнятною врожайністю.

Ринок зернових регулюється державою за допомогою різних форм управління, що ґрунтуються на потужній законодавчій базі. У Сполучених Штатах, наприклад, Конгрес відіграє вирішальну роль у визначенні заходів економічного регулювання ринку зернових, оскільки він визначає форми, методи і напрямки розвитку ринку зернових через сільськогосподарське законодавство. Кожен федеральний округ самостійно приймає важливі закони, а законодавство розробляється і приймається щорічно відповідно до поточної кон'юнктури ринку. Для схвалення заходів регулювання ринку фермерами в країні проводяться референдуми.

В ЄС за регулювання ринку зернових відповідає Рада міністрів, а Європейська комісія – за розробку нормативних актів у співпраці з Міжурядовим комітетом з питань сільського господарства та розвитку сільських територій. Для координації управління та регулювання єдиного ринку зернових кілька національних організацій відповідають за встановлення загальних цін, зборів і платежів, експортних відшкодувань, доходів і податків, а також за щорічне ухвалення та гармонізацію нормативних актів.

Країни-члени ЄС проводять політику економічного регулювання виробництва зернових з метою розвитку інтенсивного вирощування зернових та поширення інновацій у виробництві та переробці зернових. Ринок зернових регулюється державою через ціни та бюджетне фінансування. Раз на рік Європейська Комісія розробляє систему цін на зернові, яка затверджується Радою Міністрів до початку наступного сільськогосподарського року.

Лідуючу позицію в зерновій економіці ЄС займає Франція, яка входить до п'ятірки найбільших експортерів зерна у світі. Органом державного регулювання ринку зерна є Департамент виробництва та реалізації зерна, який підпорядковується Мінагрополітики. Цей режим впливає на ринок зерна через недержавні посередницькі структури, які збирають, зберігають і продають зерно (збирачі).

Більшість покупців – кооперативи, які контролюють близько 70% виробництва та реалізації зерна в країні та близько 50% експорту. Незалежні фермери не можуть продавати зерно на експорт. Основним інструментом державного регулювання ринку зерна є гарантований викуп нереалізованого зерна у кооперативів за цінами ЄС.

У Швеції державне регулювання здійснюється через виробничий кооператив, який забезпечує більшість необхідних фермерам добрив, насіння, паливно-мастильних матеріалів та обладнання для збирання врожаю. Діяльність постачальних кооперативів є комплексною і полягає не тільки в постачанні

виробничого обладнання, а й у наданні послуг з переробки зерна. Під девізом «Збірна Канади» торгові делегації, включаючи прем'єр-міністра, прем'єр-міністрів провінцій і федеральних міністрів фінансів, відвідують багатообіцяючі ринки Канади. В Австралії роль держави частіше обмежується непрямими регуляторними діями.

Держава виплачує аграріям дотації за споживання палива, фінансово підтримує розвиток сфери послуг, у тому числі наукової, та гарантує повернення податків. Регулювання ринку зерна в країнах з розвиненою зерною економікою здійснюється з урахуванням ситуації на світовому ринку зерна. Водночас часто застосовуються непрямі методи підтримки сільськогосподарського виробництва (рис. 1.6).

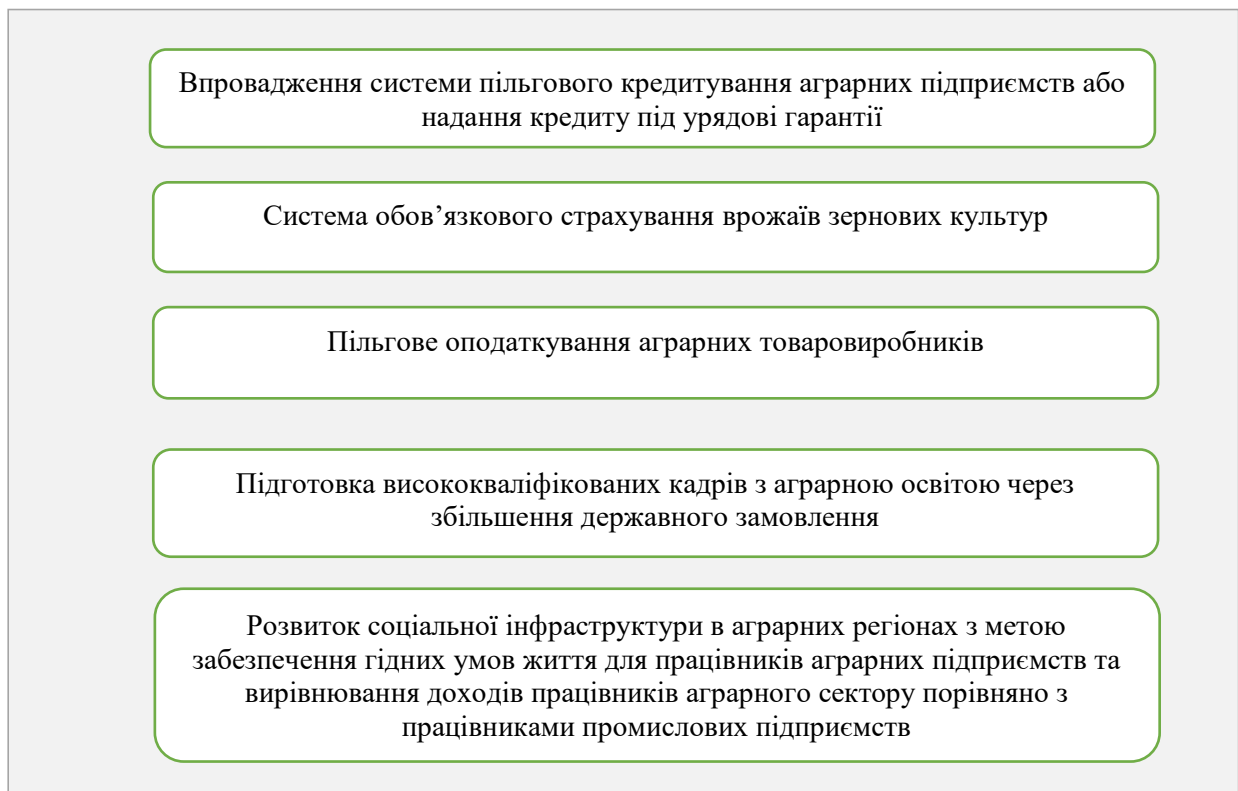

Рис. 1.6. Непрямі методи підтримки сільськогосподарського виробництва в розвинених країнах світу

Джерело: складено за матеріалами [16]

Система регулювання міжнародного ринку зерна представлена двома міжнародними організаціями: Світовою організацією торгівлі (СОТ) та

Міжнародною угодою про зерно, до якої також входять Угода про торгівлю зерном та Угода про продовольчу допомогу. Основними документами, що стосуються сільського господарства в СОТ сьогодні, є три угоди Уругвайського раунду: Угода про сільське господарство, Угода про санітарні та фітосанітарні стандарти (SPS) і Угода про торгові бар'єри (TBT). Угоди СОТ стосуються виробництва та торгівлі сільськогосподарською продукцією, а також впливають на ринок зерна (табл. 1.1.)

Таблиця 1.1.

Основні інструменти Світової організації торгівлі у сфері регулювання аграрного ринку

<i>Регуляторний документ</i>	<i>Напрями регулювання</i>	<i>Інструменти регулювання</i>
<i>Угода про сільське господарство</i>	До ступ до ринків	Субсидії на експорт
<i>Внутрішня підтримка сільського господарства</i>	Зв'язування ставок митних зборів	
<i>Тарифікація нетарифних бар'єрів</i>		
<i>Усунення більшості нетарифних обмежень</i>		
<i>Угода про санітарні та фітосанітарні стандарти</i>	Застосування захисних заходів	Визнання заходів країни-експортера прийнятними у випадку забезпечення ними необхідного країною-експортером рівня безпеки
<i>Застосування міжнародних стандартів у використуваних санітарних та фітосанітарних нормах</i>		
<i>Угода про технічні бар'єри</i>	Підтвердження відповідності товарів технічним регламентам	Організація довідкової служби з питань угоди
<i>Розробка власних регламентів та узгодження їх із зацікавленими країнами</i>	Проведення переговорів про взаємне визнання результатів оцінки відповідності	

Джерело: сформовано за матеріалами [4]

Угода про сільське господарство охоплює три регуляторні сфери: доступ до сільськогосподарських ринків, експортні субсидії для виробників сільськогосподарської продукції та внутрішня політика підтримки сільського господарства. Лібералізація внутрішнього ринку відповідно до правил СОТ означає перетворення нетарифних імпорتنних обмежень на тарифні еквіваленти та зниження існуючих і нових тарифів.

Тому поєднання ефективних форм регулювання та методів виробництва зерна створює основу для успішного розвитку галузі та підвищує експортний потенціал країни-виробника. Використання найкращих матеріалів державної агропідтримки є основою для розробки стратегії, метою якої є забезпечення сталого розвитку хвойного комплексу як на території країни, так і в її регіонах. Виробництво зерна є досить дотаційною галуззю в більшості країн світу, а форми та методи державної підтримки дуже різноманітні: від прямого фінансування сільгоспвиробників до створення загальних умов для розвитку села. Це створює не тільки можливості для нормального функціонування сільськогосподарських підприємств, а й забезпечує їм постійний прибуток, який інвестується у власний розвиток, і в кінцевому результаті забезпечує стабільне функціонування сільськогосподарського виробництва країни.

2. ОЦІНКА ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА АНАЛІТИКА РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО РИНКУ

2.1. Аналіз сучасного стану світового ринку зерна

Аналіз сучасних світових ринків зерна полягає у визначенні динаміки змін основних показників функціонування ринку зерна, зокрема виробництва, пропозиції, споживання, торгівлі, ціни та запасів. Розмір ринку та темпи його зростання є ключовими індикаторами ринкової ситуації. Ринок, що швидко розвивається, приваблює нових учасників і отримує переваги від існуючих конкуруючих країн. Ринок, що повільно зростає або скорочується, значно ускладнює ринкові умови, коли конкуруючі країни змагаються за свою частку через слабкий попит.

Стан ринку зерна відображає співвідношення попиту/пропозиції, зміни цін і запасів, галузеві резерви замовлень та інші економічні показники. Для вивчення світового ринку зерна необхідно проаналізувати основні показники, що впливають на величину врожайності. Найважливішими факторами є кількість посівних площ і врожайність з гектара, хоча на результат також впливають погодні та кліматичні умови, особливо кількість опадів, технічне оснащення виробників, методи виробництва та матеріали. За попередні два роки у світі зростали площі посівів пшениці. Таким чином, загальна площа 2021/2022 МР склала 222,3 млн га, що майже на 2 млн га більше, ніж у попередні роки. Лідери за посівними площами займають Індія – 31,1 млн га, росія – 27,6 млн га і Китай – 23,6 млн га. Україна, натомість, посідала у 2021-2022 МР шосте місце за площею посіву пшениці. У таблиці 2.1. наведено основні показники найважливіших країн-виробників пшениці за останні три роки. Виробництво кукурудзи також стабільно зростає. Світове виробництво кукурудзи зростає завдяки збільшенню посівних площ. Таким чином, загальна площа у 2021/2022 МР склала 150,3 млн га, що на 3 млн га більше, ніж у попередні роки.

Таблиця 2.1.

Основні показники топ країн-виробників пшениці

Країна	2019/2020MP		2020/2021MP		2021/2022MP			
	Виробництво, млн.т	Експорт, млн.т	Виробництво, млн.т	Експорт, млн.т	Виробництво, млн.т	Експорт, млн.т	Площа посівів, млн. га	Врожайність, т/га
Індія	107,2	3,95	109,6	5,75	106,8	7,8	31,1	3,52
Китай	134,2	4	137,1	4,7	1357	5,5	23,6	5,81
США	53,3	26,3	44,9	26,9	43,5	22,04	15	2,98
Франція	41,4	13,5	30,5	7,5	35,4	9,2	5,3	7,02
Україна	29,1	20,5	25,4	17	33	19	7,4	4,45
росія	73,6	38,8	76	39,2	83,5	33	27,6	2,72
Аргентина	20,4	14,5	17,1	11,2	21,5	13,3	6,5	3,38
Пакистан	27	0,6	24,9	1,5	26,4	2	9,1	3
Канада	32,6	23,6	35,8	14,3	21,7	15,4	9,2	2,34
Австралія	15,8	11	31,7	22,6	36,3	26	13	2,79

Джерело: сформовано за матеріалами [17;18.]

Лідерами за площами посівів кукурудзи є Китай (перше місце) – 43,3 млн га, США (2-е) – 34,5 млн га та Бразилія (3-тє) – 20,8 млн га. Україна, натомість, посідає сьоме місце за посівними площами кукурудзи [19].

Варто також зазначити, що не всі країни прагнуть до збільшення посівних площ кукурудзи. Зокрема, цього року зменшилися посівні площі у Франції, оскільки фермери втрачають інтерес до вирощування цієї культури через високі витрати виробництва [10]. У табл. 2.2. наведено основні показники основних країн-виробників кукурудзи на сезон 2021/2022 MP.

Таблиця 2.2.

Основні показники топ країн-виробників кукурудзи

Країна	2019/2020MP		2020/2021MP		2021/2022MP			
	Виробництво, млн.т	Експорт, млн.т	Виробництво, млн.т	Експорт, млн.т	Виробництво, млн.т	Експорт, млн.т	Площа посівів, млн. га	Врожайність, т/га
Аргентина	49	33,5	50,6	36	52	39	7	7,57
Україна	35,8	28,9	42,3	24	44,9	27,5	5,5	7,67
США	60,2	34,7	69,8	41,1	63,5	39,2	34,5	11,11
Франція	12,7	4,1	13,4	4,5	12,1	3,9	1,5	10,07
Бразилія	98,4	34	133,5	38,4	115	35,1	20,8	5,48
Китай	225,7	5,1	260,7	6,7	272,5	7,2	43,3	6,29
росія	14	4,2	13,5	3,6	15,5	4,8	2,9	5,25
Мексика	26,7	3,2	27	4	27,6	4,2	7,2	3,83
Індія	28,9	18,6	30,2	19	30	19,2	9,9	3,28
ПАР	15,4	1	15,8	1,3	15,3	2,5	3	5,43

Джерело: сформовано за матеріалами [20]

Одним із найкращих показників розвитку рослинництва країни є її врожайність. Наприклад, Китай має майже на 8 мільйонів гектарів менше землі під пшеницю, ніж Індія, але він очолює список виробництва з вищою врожайністю - 5,81 т/га. Тому країни з великими площами посівів, але низькою врожайністю мають потенціал завдяки використанню сучасних технологій [21]. Як, до прикладу, росія та США, площі яких відповідно на 273 % та 103 % більші, ніж в Україні, проте врожайність нижча майже в 2 рази [22].

Необхідно визначити основні чинники впливу на врожайність сільськогосподарських зернових культур, що впливають на обсяги внутрішнього виробництва, внутрішнього споживання та обсяги експорту продукції: площа оброблюваних земель та їх якість; погодні та природно-кліматичні умови (глобальне потепління, сильний дощ або посуха); технічна оснащеність виробників (наявна сільськогосподарська техніка, НТП тощо); якісний посадковий матеріал і добрива; строк сівби та кількість зерна, глибина закладення; сівозміна, сезонність посівів (наприклад, озима пшениця дає дуже хороші врожаї, якщо її посадити після кукурудзи); якісний захист від шкідників, хвороб, бур'янів, своєчасна і якісна обробка ґрунту.

Щоб зменшити негативний вплив факторів і уникнути перешкод на шляху підвищення продуктивності, необхідно:

- визначити оптимальні сорти пшениці та кукурудзи, які найкраще пристосовані до зміни клімату та потепління;
- вивчення нових сортів зернових культур, умов їх посіву, глибини та норм, використання сівозмін з урахуванням наукового ґрунту та часу, що дозволяє підвищити врожайність, зменшити фінансові та трудові витрати;
- вчасно проводити захист посівів від хвороб, шкідників, обробляти ґрунти і здійснювати підживлення і відновлювання посівних площ та вести контроль за кількістю та якістю добрив, використання пестицидів та інші;

- для вирішення проблем із технічною командою виробнику слід надати вигідні можливості позики, останню технічну інформацію тощо;
- для зменшення потенційного ризику для виробників сільськогосподарської продукції буде запроваджено доступну схему страхування врожаю.

Якщо говорити про рівень продуктивності, то тут рейтинг трохи інший. У лідерах зі збору пшениці Франція – 7,02 т/га, Китай – 5,8 т/га, а на третьому місці Україна – 4,45 т/га. Незважаючи на те, що Франція посідає перше місце за врожайністю, французьке сільськогосподарське агентство FranceAgriMer у своєму другому звіті про якість у 2021 році знизило кілька ключових критеріїв посівів м'якої пшениці в країні. За попередніми даними FranceAgriMer, лише 30% врожаю перевищили мінімальний рівень якості для пшениці порівняно з 98% рік тому через надзвичайно високі температури в Європі. З іншого боку, Китай продовжує лідирувати, хоча посівні площі скорочуються, а врожай тільки зростає [23, С.12].

Дослідження, проведені в рамках аналізу ринку кукурудзи, показали дещо інший рейтинг країн за врожайністю, особливо піонерами в цьому напрямку є США – 11,1 т/га, Франція: 10,07 т/га. та Україна: 7,67 т/га. Як бачимо, США вже кілька років поспіль є лідером з виробництва кукурудзи, і за останні два роки країні вдалося досягти високих урожаїв, незважаючи на пізній початок посівної через несприятливі погодні умови та спеку. Франція займає друге місце серед країн-лідерів з вирощування кукурудзи, за останні роки її виробництво зросло саме за рахунок збільшення врожайності, хоча при цьому скоротилися посівні площі, результат рекордний за 5 років сезону в [24].

Розглянемо основних експортерів пшениці. Виробництво пшениці в росії в минулому маркетинговому році скоротилося на 12% і склало 75,16 млн тонн, майже половина зібраного врожаю була експортована - 33 млн тонн, зниження в основному пов'язано з посухою і малою кількістю опадів, що безпосередньо

впливає на врожайність, що склало 2,72 т/га. Найбільшими імпортерами російської пшениці є країни Африки, Близького Сходу та СНД, зокрема: Іран, Туреччина, Саудівська Аравія, Єгипет, Нігерія, Ізраїль, Пакистан, Лівія, Туніс, Ліван, Грузія, Казахстан, Вірменія, Азербайджан та інші. Загалом падіння попиту на російську пшеницю та санкції, накладені на одержувачів, обмежили її експорт [25].

Найбільшими країнами-експортерами пшениці за аналізований період у ЄС є Франція (7,2 млн т), Румунія (5,9 млн т), Німеччина (3,1 млн т), Болгарія (1,6 млн т), Литва (1,4 млн т), Латвія (1,3 млн т) та Польща (1,2 млн т). Переважно експорт зерна відбувається в: Алжир, Єгипет, Китай, Нігерію, ПАР, Південну Корею та Марокко. Варто зазначити, що аномальна спека в країнах ЄС в минулому році знизилася врожайність та якість зернових, зокрема, спостерігається збільшення обсягів низькоякісної пшениці (фуражної) в загальних обсягах врожаю. Але це не завадить країнам ЄС знову наростити експорт, оскільки через війну в Україні продовольча криза може настати зовсім швидко.

Пшениця в США посідає третє місце серед інших культур після кукурудзи та сої, а за останній маркетинговий рік виробництво пшениці впало майже на 5 млн тонн (10%), причому виробництво пшениці становило 44,79 млн тонн, що є найнижчим результатом. Американські фермери протягом багатьох років прогнозували збільшення врожайності в наступному маркетинговому році вже приблизно до 47,05 млн тонн, або приблизно на 5%, оскільки в регіоні не було тривалої спеки і кількість опадів достатня, на відміну від європейських країн. Основними імпортерами пшениці в США є: Філіппіни, Мексика, Японія, Китай, Південна Корея, Нігерія, Тайвань, Індонезія, ЄС та Великобританія тощо.

Коротко розглянемо найбільших у світі експортерів кукурудзи.

Провідним виробником кукурудзи є США. Незважаючи на несприятливі погодні умови, виробництво зернових зросло на 25,5 млн тонн, що на 7%, а посівні площі зросли на 1,2 млн га (+4%). Внутрішнє споживання становить 82%,

а близько 17% (63,5 млн. тонн) експортується. Американську кукурудзу в основному споживають Китай, Японія, Мексика, Південна Корея, Венесуела та інші країни [26].

Минулий рік був дуже плідним для Бразилії, де динаміка виробництва кукурудзи була найвищою у світі (+31%). Результатам сприяли чудові кліматичні умови для вирощування цієї сільськогосподарської культури. У поточному фінансовому році в країну було експортовано близько 43 млн тонн зерна, що вдвічі більше, ніж за аналогічний період минулого року через війну в Україні та проблеми з експортом зерна з Чорного моря. Серед бразильських споживачів кукурудзи – Іран, Південна Корея, Японія, В'єтнам, Єгипет, Іспанія, Марокко, Малайзія та Саудівська Аравія.

Значного прогресу у виробництві кукурудзи досягнуто за останні чотири роки в Аргентині, яка збільшує виробництво зерна за рахунок збільшення посівних площ, хоча врожайність дещо нижча через тривалу посуху в деяких районах. Таким чином, посівні площі в країні зросли на 8%, а виробництво на 3%. Основними імпортерами кукурудзи є: В'єтнам, Малайзія, Південна Корея, Єгипет, Алжир, Марокко, Перу та інші. Торік Аргентина експортувала 39 млн т кукурудзи, а з лютого цього року також є більший обсяг експорту зерна, подібно до Бразилії. Ціни світового ринку на зерно визначають основні міжнародні товарні біржі, найважливішими з яких є Чиказька (ZWZ2), Нью-Йоркська (NYMEX), Європейська Euronext (EBMZ2) і Чорноморська (BWFZ2).

Біржі NYMEX і ZWZ2, як і інші біржі США, використовують для вимірювання врожайності зерна бушель, британську та американську одиницю об'єму для вимірювання масових продуктів. Бушель вимірюється вагою і відрізняється для кожної культури, а ціна виражається в центах за 100 бушелів. У пшениці бушель відповідає вазі $\approx 27,2155$ кг, а в кукурудзі – вазі $\approx 25,4012$ кг [27].

Біржа Чикаго (ZWZ2) – найбільша активна ф'ючерсна торгова платформа. Через останні події у світі ціни на пшеницю тільки зростають.

Це пов'язано з кількома факторами, зокрема: оголошенням росією «часткової мобілізації» на війну в Україні, новим витком погроз з боку РФ та повідомленнями про псевдореферендуми на окупованих територіях України, повідомленнями про невдоволення роботою «зернового брокера», занепокоєння учасників ринку перебоями з постачаннями через можливий страйк залізничників США тощо. Станом на вересень 2022 року ф'ючерсні ціни на пшеницю коливаються від \$790 до \$950 центів/100 букс. Ціни на акції кукурудзи впали порівняно з квітнем 2022 року, особливо через те, що федеральна резервна система знову підвищила облікову ставку, створивши тиск на більшість товарних активів, а також через повільний початок сезону збору врожаю в США 2022 року. З вересня 2022 року ф'ючерсні ціни на кукурудзу коливатимуться від 564 до 700 центів за 100 бушелів. Динаміку цін ф'ючерсних контрактів на пшеницю та кукурудзу на Чиказькій фондовій біржі у 2012–2022 рр. наведено на рисунках 2.1. та 2.2 [28].

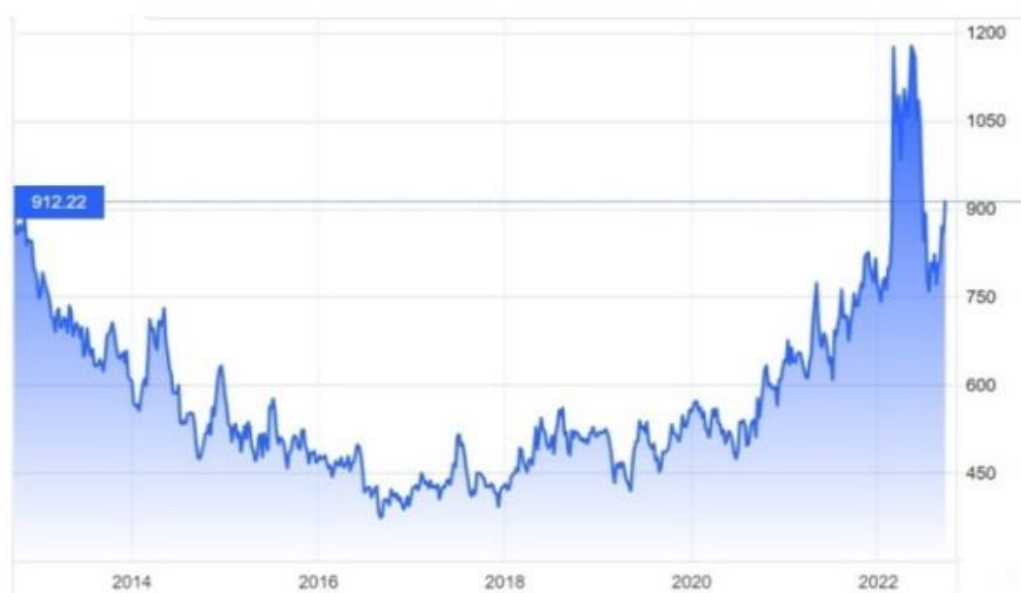

Рис. 2.1. Ціни ф'ючерсів на пшеницю на Чиказькій фондовій біржі в 2012-2022 роках

Джерело: [28]

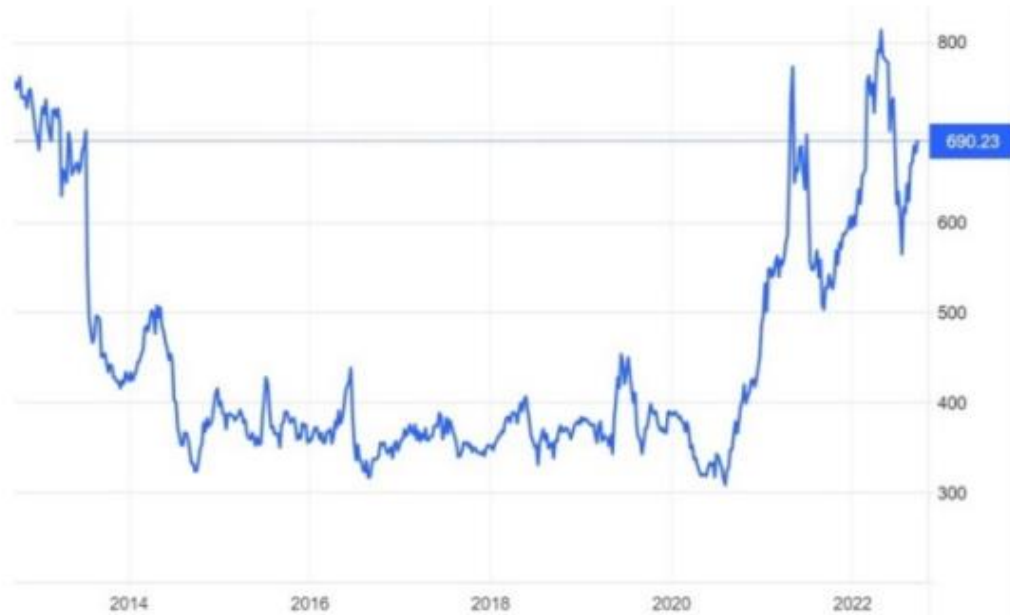

Рис. 2.2. Ціни ф'ючерсів на кукурудзу на біржі Чикаго впродовж 2012-2022 рр.

Джерело: [28]

На початку 2022/2023 МР (липень 2022 - червень 2023) аналіз провідних фондових бірж світу демонструє ситуацію з цінами на зерно: ще у вересні 2022 ціни ф'ючерсів на пшеницю в США коливалися в діапазоні 790- 950 центів/букс і кукурудза – 560-700 центів/букс; ф'ючерсні ціни на пшеницю на європейській біржі коливалися в межах €310-350/т; ціни ф'ючерсів на пшеницю на Чорноморській біржі коливалися від 310 до 325 дол./т, кукурудзи – від 300 до 315 дол./т. Як бачимо, ціни на зернові дещо знизилися порівняно з першим півріччям 2021/2022 маркетингового року, але все ще перевищують ціновий рівень початку аналізованого періоду. Відносне падіння цін зумовлене декількома факторами, а саме: впровадженням «зернового коридору» та можливістю безпечного експорту зерна з України, початком посівної кампанії в

США та Європі, особливо сівби озимої пшениці в Україна, прогнозоване зростання продажів сировини на біржі та ін.

Основними драйверами зростання цін на світовому ринку зерна є:

1. Зміна клімату: феномен Ла-Нінья в країнах Південної Америки, який розвинувся восени 2020 року в Аргентині та Бразилії, негативно вплинув на врожаї зернових. Через це у вересні різко зросли ціни на зерно.

2. Фактор Китаю – за прогнозами аналітиків, Китай стане другим найбільшим імпортером зерна, що збільшить закупівлі. У 2020 році, після втрати 50% свого поголів'я свиней кількома роками раніше, Китай почав активне відновлення, яке вимагає більше кукурудзи, сої та продуктів з них. Це змусило країну значно збільшити імпорт.

3. Надмірна протекціоністська політика окремих країн: експортні обмеження, введені різними країнами з міркувань безпеки харчових продуктів, призвели до збільшення попиту на світовому ринку.

4. Занепокоєння щодо подальшого поширення вірусу: поширення COVID-19 мало значний вплив на світовий ринок пшениці. Погіршення епідеміологічної ситуації в деяких країнах призвело до відтермінування початку сільськогосподарських робіт.

5. Війна в Україні, яка призвела до скорочення площ посівів і виробництва зерна, неможливості отримати повний урожай. Крім того, існує проблема експорту, яка виникає через зміну транспортної логістики через війну.

Таким чином, основними трендами розвитку світового ринку зерна, в тому числі пшениці, які тісно пов'язані з військовими діями України, коронакризою, є зміна більшості міжнародних транспортних ланцюгів цієї культури, попит на борошно, вироблених, багато торговельних квот, запроваджених державами.

2.2. Структура світового ринку зерна

За останні 10 років світове споживання зерна та торгівля ним зросли, чому сприяло щорічне зростання населення майже на 80 мільйонів. Світовий ринок зерна не постраждав від пандемії COVID-19 протягом останнього року, але все ще існує певна невизначеність щодо втрати доходу через обмежувальні заходи, запроваджені країнами, щоб зупинити поширення хвороби, збої в логістичних ланцюгах і глобальній торгівлі. Виходячи з показників виробництва, споживання, запасів і торгівлі, світові ринки зерна в цілому демонструють стійкість до кризи, спричиненої пандемією COVID-19.

Оцінка структури виробництва зернових у світі показала, що більшість зернових культур становлять кукурудза – 42%, пшениця – 28%, рис – 18%, ячмінь – 6% та інші зернові – 6% (рис. 2.3).

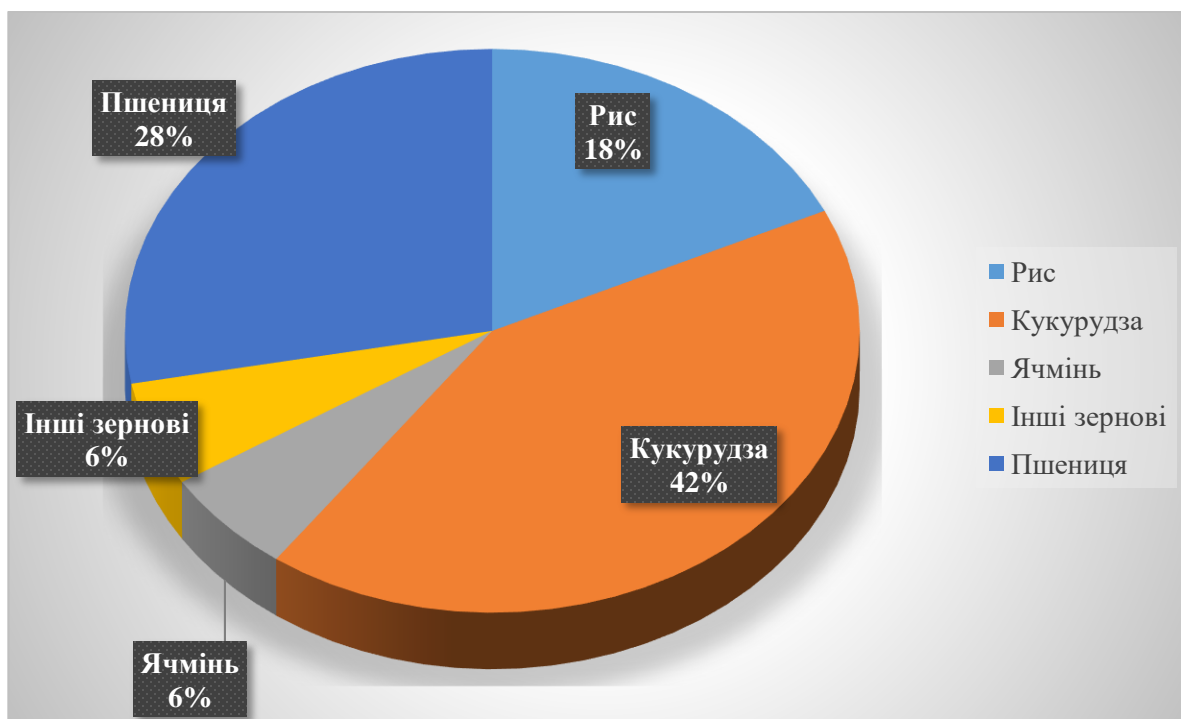

Рис. 2.3. Структура світового виробництва зернових

Джерело: сформовано за [29]

У багатьох країнах світу пшениця була, є і буде найважливішою культурою. Зараз посівна площа пшениці становить близько 220 млн га. Частка України у світовому виробництві пшениці становить 3%.

Через війну експорт нашої країни впав на 50 відсотків, що суттєво зменшило обсяг валютних надходжень і знизило курс гривні. УНІАН [30] спробував розібратися, як під час війни збільшити продаж українських товарів і послуг за кордоном.

В умовах кровопролитної війни, яку агресивна росія веде проти нашої країни, економіка України значно ослабла. Згідно з прогнозами Національного банку Польщі та Міністерства економіки, цьогорічне падіння становитиме близько 33%. Якщо минулого року сукупний валовий національний продукт країни становив майже 200 мільярдів доларів, то цьогоріч він не перевищить 140 мільярдів.

Однією з найважливіших причин економічної кризи, спричиненої війною, є падіння експорту, а отже, і валютних надходжень від продажу товарів і послуг в Україну. У результаті з початку лютого курс національної валюти до готівкового долара ослаб майже на 50 відсотків. Так, якщо до початку Великої війни один долар коштував близько 28 гривень, то в грудні національна валюта коливається в обмінних пунктах на рівні близько 40 гривень за долар.

Адже, ще до початку масштабної атаки (у січні та лютому) український експорт демонстрував дуже позитивну динаміку – приріст до відповідного періоду минулого року становив 34 %. У березні експорт впав на 50% зі зрозумілих причин. Повільне відновлення почалося лише в травні, а найбільший обсяг експорту з початку повномасштабної війни був зафіксований у серпні завдяки частковому звільненню чорноморських портів України (\$3,4 млрд).

Яскравими лідерами українського експорту є: продукти харчування (18,5 млрд дол.), метали та вироби з них (5,4 млрд дол.), машини, обладнання та транспорт (3,6 млрд дол.). Найбільше імпорту в Україну становили транспортні

засоби та обладнання (12 млрд дол. США), паливно-енергетичні товари (10 млрд дол. США), продукція хімічної промисловості (8 млрд дол. США) [31].

На жаль, за прогнозами як експертів, так і офіційних державних структур, наступного року, з продовженням війни, розраховувати на значне зростання українського експорту немає підстав.

Проте навіть у складних умовах воєнного часу можна вжити ряд дій, які як мінімум допоможуть знизити ризик подальшого падіння експортної виручки, а отже, забезпечать стабільний обсяг валютних надходжень у центрі країни.

Експортне виробництво сировини. Зараз необхідно починати активніше використовувати досвід виживання як під час війни, так і в експортній політиці нашої країни. Справа в тому, що якщо через логістичні проблеми та інші військові загрози неможливо збільшити обсяги експорту, то краще скористатися нашими можливостями, тобто виробляти продукцію з більшою доданою вартістю. По-перше, перероблені продукти легше і дешевше транспортувати, а по-друге, вони можуть приносити країні набагато більше валютних надходжень.

Наприклад, замість експорту зерна в 40 млн тонн на рік продукти його переробки могли б експортуватися близько 10 млн тонн [32]. Це може бути спирт, борошно, готові страви, корми та багато інших продуктів із зернового матеріалу. Крім того, Україна може сміливо почати продавати ріпакову олію до країн ЄС замість насіння до країн-агресорів росії та білорусі.

Також є можливості для подальшого збільшення доданої вартості металургійного експорту. Руду та брухт потрібно перетворювати на напівфабрикати, а напівфабрикати – на готовий прокат у кількох процесах, кожен із яких створює більшу додану вартість. Тобто зробити те, що зробили турки з нашими напівфабрикатами, відливши якісну сталь. І вже на базі цього продукту ми маємо розвивати власне машинобудування, переважно сільськогосподарське та пов'язане з енергетикою, транспортом, залізницею, комунальним господарством та військовою промисловістю.

Україна також має, наскільки це можливо, зменшити свою залежність від імпорту тих товарів і послуг, які можна виробляти в центрі країни з аналогічним співвідношенням ціни та якості.

На думку експертів [31], це сприятиме не тільки збалансуванню торговельного балансу, а й обмежить непродуктивний вплив валютної виручки з України та збільшить кількість робочих місць, що дуже важливо в умовах очікуваного безробіття в нашій країні, – до 30 % у 2023 році.

У зв'язку з тим, що українська економіка зараз перебуває у скрутному становищі та потребує підтримки, необхідно не лише спиратися на західних партнерів у вигляді субсидій та кредитів, а й змінювати стандартну структуру експорту зерна шляхом реалізації готової продукції. Продавати готову продукцію, а не сировину. Це, у свою чергу, створює постійні надходження іноземної валюти від експорту товарів і послуг. Це важливо, тому що, по-перше, значну частину перерахованих коштів необхідно повернути, навіть у невеликих відсотках, а по-друге, рано чи пізно умови отримання допомоги будуть посилені.

2.3. Роль та місце вітчизняної зернової продукції на світовому ринку зернових

Зернова галузь є вітриною вітчизняного аграрного ринку та всієї економіки України. Рівень розвитку зерновиробництва та стабільне, ефективна діяльність зернового ринку, функціональність досягли значення основних важелів вирішення продовольчої проблеми та національної безпеки держави в сучасних умовах.

Ринок зерна в Україні задовольняє не лише внутрішнє споживання, а й потреби багатьох країн світу. Україна з кожним роком нарощує обсяги виробництва, збільшує виробництво та експорт зерна і є одним із найважливіших гравців на міжнародному ринку.

Аналізуючи Україну станом на 24 лютого 2022 року, найбільші площі врожаю пшениці по відношенню до загальної території країни розташовані в Запорізькій, Харківській та Одеській областях. Сьогодні в умовах війни Одеська область є найбільшим районом збирання пшениці, а також значно зросла частка Дніпропетровської та Кіровоградської областей.

Виробництво зерна в Україні у 2022 році скоротилося на 37 % до 53,9 млн тонн порівняно з 2021 роком. Проте за врожаєм пшениці останній 2021/2022 МР став найурожайнішим в Україні, незважаючи на війну в країні. Україна встановила новий рекорд вирощування пшениці за свою історію. Добрим результатам сприяли хороші погодні умови та рясні опади в країні, що позитивно вплинуло на результати пшениці та інших зернових. У Дніпропетровській, Херсонській, Кіровоградській та Запорізькій областях пройшли сильні дощі, що позитивно вплинуло на стан посівів [17].

Аналіз ринку кукурудзи за останній рік в Україні показав, що він є рекордним щодо виробництва за рахунок росту саме врожайності на 38 % і одночасного зростання посівних площ лише на 1 %. Дуже важливим чинником впливу на ефективність виробництва агропродукції, а саме пшениці та кукурудзи, є місцеві опади і кліматичні умови, і в Україні вони сприяють отриманню хорошого врожаю [33].

У сезоні 2021/2022 українським аграріям вдалося встановити новий рекорд виробництва пшениці – 32,2 млн тонн, що на 29% більше, ніж у сезоні 2020/21 (24,9 млн тонн). Цей дуже високий коефіцієнт був досягнутий завдяки збільшенню посівних площ на 8% порівняно з попереднім сезоном (7,1 млн га за аналізований період порівняно з 6,6 млн тонн у попередньому сезоні) та значному збільшенню врожайності пшениці – рекордного рівня 45,3 ц/га (+19%) [33]. Також передбачалося встановити новий максимум експорту зерна, але, на жаль, цьому завадила війна між росією та Україною.

Внаслідок ворожих бомбардувань припинили роботу українські порти в акваторії Азовського та Чорного морів, практично припинилося транспортування пшениці за кордон, оскільки основними одержувачами зерна є країни Північної Африки, Південно-Східної та Південної Азії і Близький Схід, куди зерно доставляється морем.

Динаміку виробництва та експорту української пшениці подано на рис. 2.4.

Рис. 2.4. Динаміка виробництва та експорту української пшениці, МЛН. ТОНН

Джерело: сформовано за [34]

Таким чином, за даними ІА «АПК-Інформ» [53], за результатами 2021/22 МР експорт пшениці з України склав лише 18,7 млн тонн, тоді як на початок лютого 2023 року прогноз становив 22,5 млн тонн (-17%). Проте обсяги поставок перевищили показник попереднього сезону на 13% (16,6 млн тонн).

Вже кілька сезонів основними імпортерами пшениці з України є Єгипет та Індонезія (рис. 2.6.). За підсумками 2021/22 МР їх частки в загальному обсязі поставок зерна на зовнішні ринки склали 16% і 14% (фізично 2,9 млн т і 2,5 млн т), при цьому Єгипет збільшив українську пшеницю в порівнянні з 2020/2021 сезон на 19% та Індонезія на 2%. На четвертому місці Пакистан, який за

підсумками звітного періоду імпортував близько 1,5 млн тонн зерна (8% від загального обсягу), при цьому закупівлі зросли у 2020/2021 МР на 5%. Також слід звернути увагу на значне (у 5 разів) зростання експорту пшениці з України до Саудівської Аравії – із 154,4 тис. шт. тонн у сезоні 2020/2021 МР до 750,8 тис. ТОП-5 найважливіших одержувачів українського зерна у світі подано на рис. 2.6. Варто зазначити, що у звітному періоді 52% усіх поставок пшениці українського походження припало на п'ятірку найбільших імпортерів.

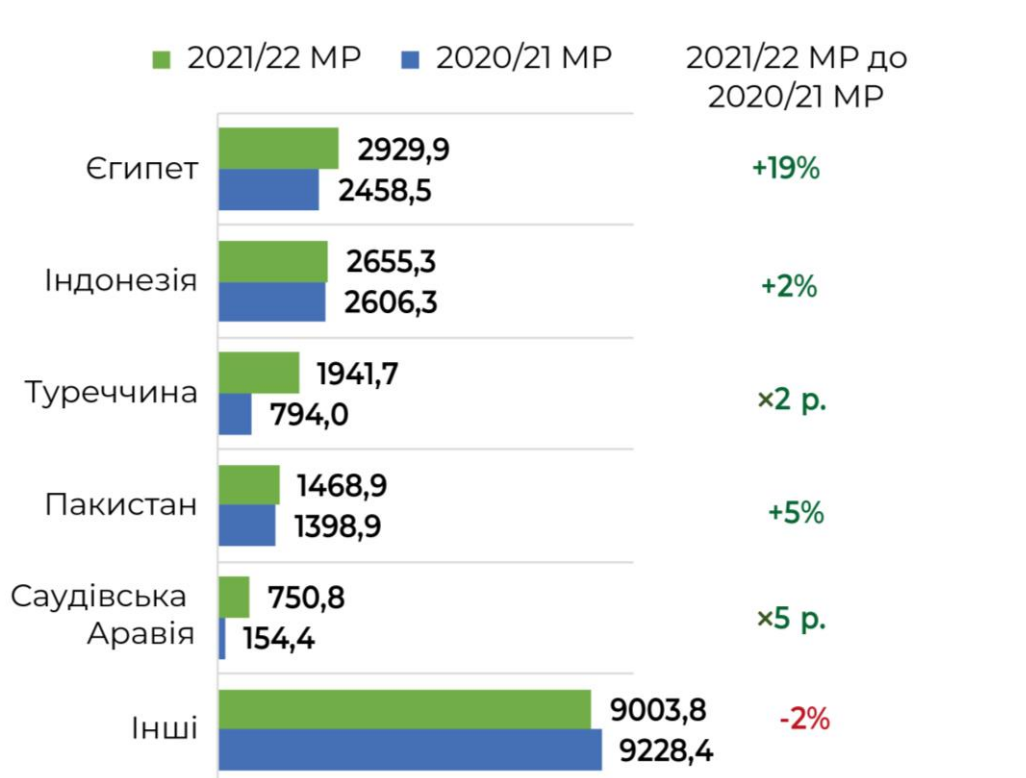

Рис. 2.5. Географія експорту пшениці з України, тис. тонн

Джерело: [35]

Проте відсутність умов для повної реалізації експортного потенціалу пшениці в Україні призвела до високого перехідного балансу на кінець 2021/22 фінансового року, який, за нашими оцінками, становить 5,3 млн тонн, що в 2,5 рази перевищує запаси на кінець сезону 2020/21 (2,1 млн тонн). У результаті великі запаси пшениці продовжують тиснути на ціни, українські аграрії не отримують прибутку від продажу зерна, а вільні потужності для зберігання

нового зерна обмежені. У сезоні 2021/2022 також було зібрано значний урожай ячменю – 9,4 млн тонн. Ця кількість перевищила урожай зерна 2020 року на 24% (7,6 млн тонн). При цьому посівні площі порівняно з сезоном 2020/21 зросли на 3% порівняно з 2,4 млн до 2,5 млн га, а приріст урожайності склав 19% (рекордні 38,2 т/га проти 32,2 т/га минулого сезону). Динаміку виробництва та експорту українського ячменю подано на рис. 2.6.

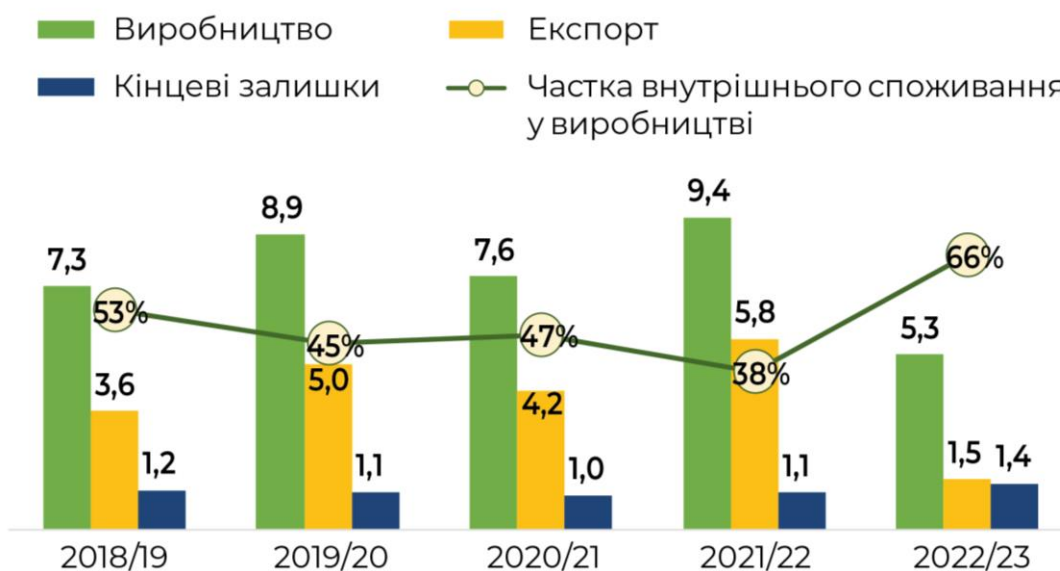

Рис. 2.6. Динаміка виробництва та експорту українського ячменю, МЛН ТОНН

Джерело: [35]

У постачанні ячменю на зовнішні ринки в звітному періоді, на відміну від пшениці, його експортний потенціал був практично повністю реалізований ще до наступу російської армії на територію нашої країни (95% від лютневого прогнозу 6,0 млн. тонн). За результатами 2021/22 МР експорт ячменю з України склав близько 5,8 млн тонн, що на 37% більше, ніж у попередньому сезоні (4,2 млн тонн).

Найбільшим покупцем українського ячменю другий сезон поспіль став Китай, який склав 45% від загального експорту (рис. 2.7), або 2,6 млн тонн відповідно (-10% 2020/21 МР). Туреччина посіла друге місце серед

найважливіших ТОП-5 імпортерів з часткою 19% після 48-кратного збільшення закупівель ячменю порівняно з попереднім сезоном, з 22,9 тис. тонн до 1,1 млн тонн. На третьому місці Лівія з 443 тис. тонн зерна (8% від загального експорту), що на 50% більше, ніж у попередньому сезоні. Експорт зерна з України на інші напрямки становив менше 7% від загального обсягу поставок.

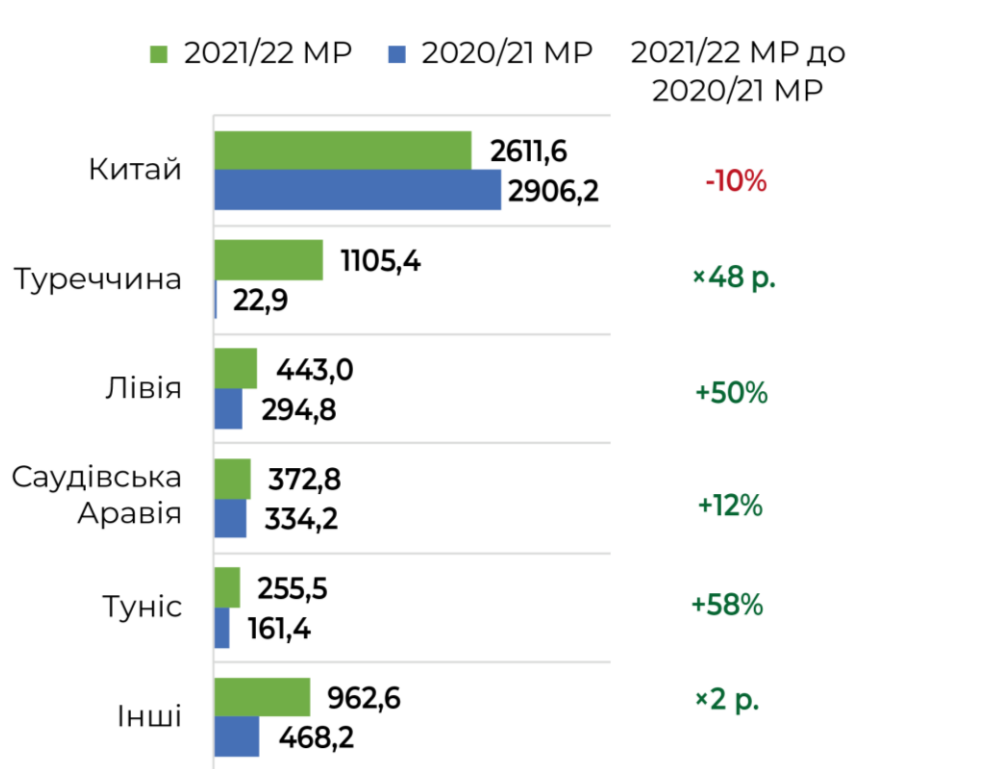

Рис. 2.7. Географія експорту ячменю з України, тис. тонн

Джерело: [32]

Відзначимо, що завдяки практично повній реалізації експортного потенціалу України ячменю, його перехідні залишки на кінець періоду 2021/22 МР склали, за нашими оцінками, 1,1 млн тонн, що відповідає середньому показнику попередніх п'яти сезонів, тому ця стаття балансу суттєво не впливає на розподіл зерна в наступному сезоні.

Що стосується виробництва кукурудзи в Україні (рис. 2.8), то, за даними минулого року, воно було рекордним в країні, збільшившись на 38%, тоді як посівні площі зросли лише на 1%. Лише військові дії в країні паралізували

експорт усіх зернових, як пшениці, так і кукурудзи. Попри всі зусилля щодо вдосконалення логістичних процесів поставок зерна, експортовано близько 46 млн тонн і лише 27,5 млн тонн кукурудзи. Кукурудза в основному експортується в Китай, Іспанію, Нідерланди, Португалію, Туреччину, Ізраїль, Єгипет та інші країни [36].

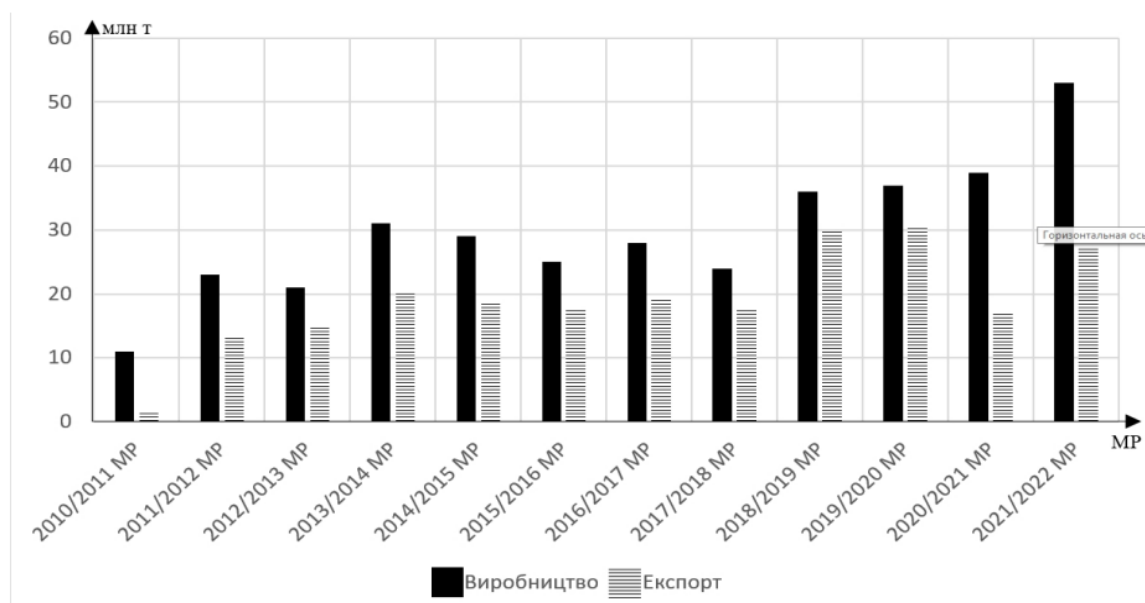

Рис. 2.8. Динаміка виробництва та експорту української кукурудзи за 2010/2011-2021/2022 МР (млн т)

Джерело: сформовано за матеріалами [26; 37.]

Дослідження показують, що Україна має значні можливості для збільшення виробництва та експорту сільськогосподарської продукції, оскільки є однією з країн з найвищим якісними показниками у світі, а також достатньою кількістю кваліфікованих спеціалістів та вигідним географічним розташування, розвиненою системою логістики, наявністю об'єктів інфраструктури для зберігання врожаю як для власних потреб, так і для тимчасового зберігання перед експортом до кінцевого споживача [38; 39]. Для розвитку ринку зерна необхідна державна підтримка українських виробників, а саме:

- розвиток наукових досліджень у галузі селекції та пошуку нових виробничих сортів пшениці та кукурудзи, стійких до нових змін клімату, хвороб тощо;

- збільшення засобів залучення іноземних інвестицій у сільське господарство, надати виробникам можливість отримання кредитів і субсидій;

- подальший розвиток інфраструктури для зберігання високоякісної продукції з метою уникнення погіршення властивостей зерна під час зберігання;

- сприяння не лише розвитку вирощування сировини, а й намагатися експортувати вже готову продукцію чи напівфабрикати із зернових культур.

Для України основною проблемою розвитку зернового ринку наразі є військова агресія росії, яка перешкоджає своєчасному та достатньому експорту зерна та створює низку перешкод і проблем, зокрема:

- минулорічний урожай зерна, що зберігався на складах, вивезено не повністю;

- не вистачає складських приміщень для зберігання нових зернових, як через низькі обсяги експорту попередніх культур, так і через часткове чи повне знищення якісної інфраструктури зберігання на окремих територіях;

- необхідність переорієнтації виробників на внутрішній ринок сільськогосподарської продукції, через окупацію різних земель та неможливість ведення господарства на окремих територіях, навіть звільнених, через мінування, бомбардування та руйнування інфраструктури. Перераховані фактори сприяли скороченню посівних площ, особливо в Херсонській, Запорізькій, Луганській, Донецькій та частково в інших областях;

- ускладненість перевезення зернових залізницею через різницю в залізничному покритті з європейськими країнами, відсутність вагонів для перевезення даного виду багажу та недостатні можливості перевантаження та зберігання продукції за кордоном, що ускладнює логістичні процеси, значно збільшує їх вартість та збільшує витрати часу;

- відсутність необхідної інфраструктури для зберігання та перевалки зерна в Європі та інших країнах;

- обмеження фінансових ресурсів вітчизняних виробників зернових, оскільки через складну логістику продукції терміни її реалізації значно подовжуються, а збір коштів з продукції відбувається переважно після її доставки покупцеві.

Як бачимо, залізничне транспортування пшениці та кукурудзи з України є досить складним і не до кінця регламентованим процесом, адже до 2022 року 90% експорту, переважно зернових, здійснювалося морем, і лише 10% використовували його. З цієї причини існують перешкоди, які необхідно усунути в найближчому майбутньому, зокрема для того, щоб розпочати експорт зерна залізницею до європейських портів і продовжити його транспортування до кінцевих споживачів.

Оскільки відновлення залізниці на даному етапі неможливе, необхідно будувати зернові термінали на кордонах країн Європейського Союзу (Польщі та Румунії), щоб збільшити вантажопотік, спростити логістичний процес і забезпечити можливість переходу на ф'ючерсну торгівлю, що знову ж таки розширює економічні можливості наших виробників.

Для зберігання пшениці та кукурудзи рекомендується використовувати всі наземні складські приміщення та інші можливі варіанти якісного зберігання без втрати властивостей продукту, особливо біг-беги, спеціальні мішки, поліетиленові кришки, підземні елеватори, намети для зберігання тощо.

3. ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ КОНЮНКТУРИ РИНКУ ЗЕРНОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Проблеми експортної політики України на ринку зерна

Відкрита війна росії з Україною мала руйнівні наслідки, які продовжують загострюватися понад рік після вторгнення. У вересні 2022 року, ще до зимових бомбардувань, загальна шкода інфраструктурі України становила приблизно 127 мільярдів доларів, що еквівалентно 64 % ВВП країни у 2021 році. Понад 14 мільйонів українців покинули свої домівки, у тому числі понад 8 мільйонів біженців.

Автомобілі, залізниці та річкові порти були єдиними засобами експорту українського зерна протягом перших шести місяців війни. Усі мільйони тонн зерна, які до 24 лютого переправлялися морем на великих балкерах, було вкрай складно доставити до берега. На допомогу прийшли країни ЄС: вони зняли обмеження на торгівлю з Україною в рамках «безвізу торгівлі» та запровадили «коридори солідарності».

Завдячуючи цьому Україна змогла експортувати більше зерна через порти ЄС – Румунію, Польщу та країни Балтії. У 2022 році українські аграрії збільшили експорт до країн ЄС на 65 %.

Ці наслідки також мають глобальні економічні наслідки, особливо для сільськогосподарських ринків і продовольчої безпеки. Також зростає збиток для українського сільського господарства. Це створило велику економічну невизначеність, поставивши багатьох українських фермерів на межу банкрутства та значно скоротивши сільськогосподарське виробництво, сприяючи високим цінам і нестабільності цін у всьому світі. У цьому розділі ми описуємо вплив війни на виробництво та експорт найважливішої сільськогосподарської продукції України, а також її глобальний вплив.

За два десятиліття до війни Україна стала найбільшим у світі постачальником зерна та рослинної олії. Експорт зерна зріс більш ніж у п'ять разів, а частка країни у світовій торгівлі зерном зросла приблизно з 5 до 5 відсотків. до 12-14 % Більшість сільськогосподарського експорту (близько 93%) відправлялася морем на Близький Схід і Північну Африку, а також до Європи (через порти Херсон, Скадовськ, Бердянськ, Маріуполь, Одеса, Білгород-Дністровськ, Миколаїв, Чорноморськ, Ольвія та Південний).

У перші дні російського вторгнення російський флот захопив або заблокував українські чорноморські порти, що сприяло різкому зростанню міжнародних цін до середини 2022 року. У внутрішніх регіонах України застрягли великі обсяги зернових та олійних культур, призначених на експорт. порти та елеватори. Трейдери та сільгоспвиробники шукають альтернативні маршрути, зокрема наземні вантажівки та залізницю через західні кордони України та через порти на Дунаї.

Однак ці альтернативні експортні маршрути є дорожчими та створюють різні логістичні проблеми, що ускладнює різке збільшення таких поставок. Найбільшим вузьким місцем на залізниці є обмежена пропускна здатність залізничних станцій. Проблемою для вантажівок є затори на прикордонних переходах. Черги на кордоні іноді перевищують 50 кілометрів, а вантажівки часто чекають тиждень або більше, перш ніж перетнути кордон, що збільшує вартість експорту.

Влітку 2022 року Україна лише трохи збільшила експорт сільськогосподарської продукції залізницею до близько 1 млн тонн на місяць (рис. 3.1). Експорт вантажівок також був обмежений приблизно до 600 тис. тонн на місяць. Тому повна пропускна спроможність цих альтернативних маршрутів не суттєво задовольняла попит і навіть не могла наблизитися до рівня довоєнних місячних поставок. Це, у свою чергу, призвело до надлишку пропозиції, який поглинув наявні національні сховища з наближенням урожаю 2022 року.

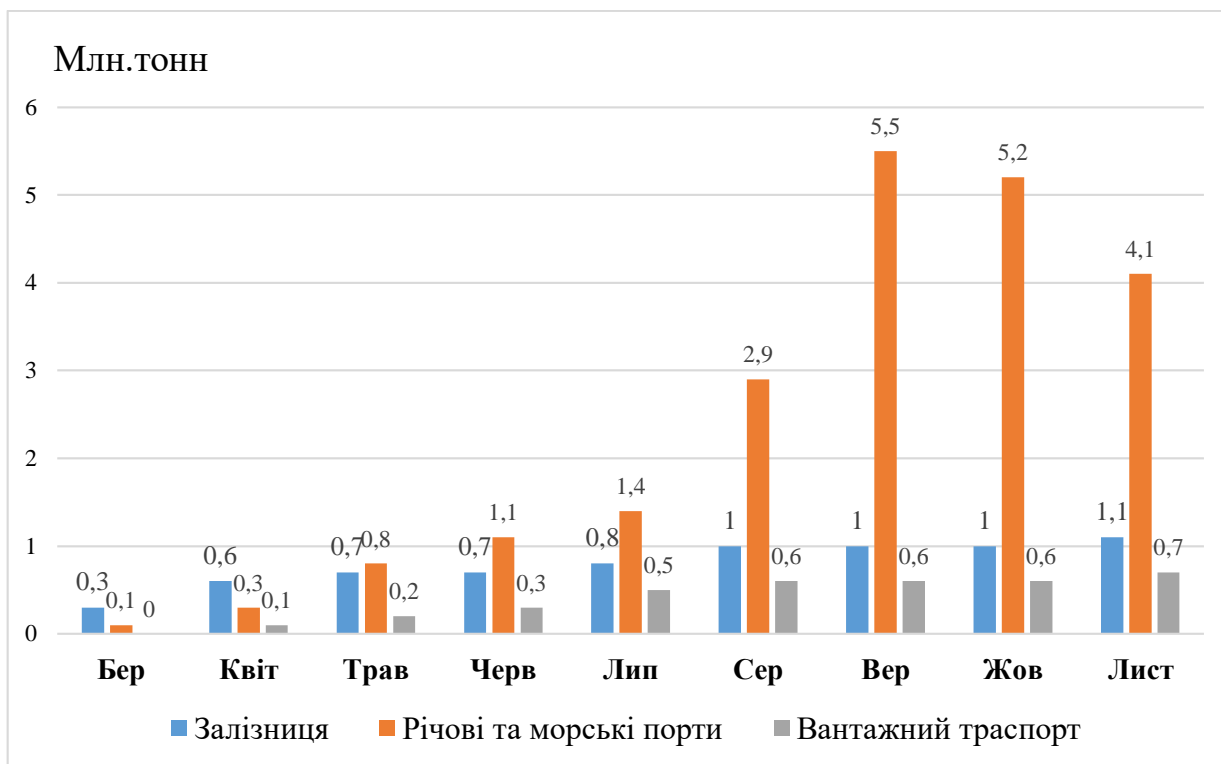

Рис. 3.1. Експорт зернових та олійних культур з України після вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року за видами транспортування
Джерело: сформовано за матеріалами [40]

Через ці проблеми витрати на експорт зросли з довоєнних 30-40 доларів США за тонну до 150-200 доларів США за тонну, що значно знизило внутрішні ціни на зерно (рис. 3.2). Це скрутне становище призвело до різкого зниження доходів українських фермерів, які вирощують зернові та олійні культури – втрати близько 18,5 мільярдів доларів США за врожай 2021 і 2022 років – і поставило багатьох на межу банкрутства (рис. 3.3). Загальні втрати сільського господарства, пов'язані з війною (тобто недоотримані доходи та збільшення витрат на виробництво), склали 34,25 мільярда доларів США, або близько 75% сільськогосподарського виробництва України за попередній рік.

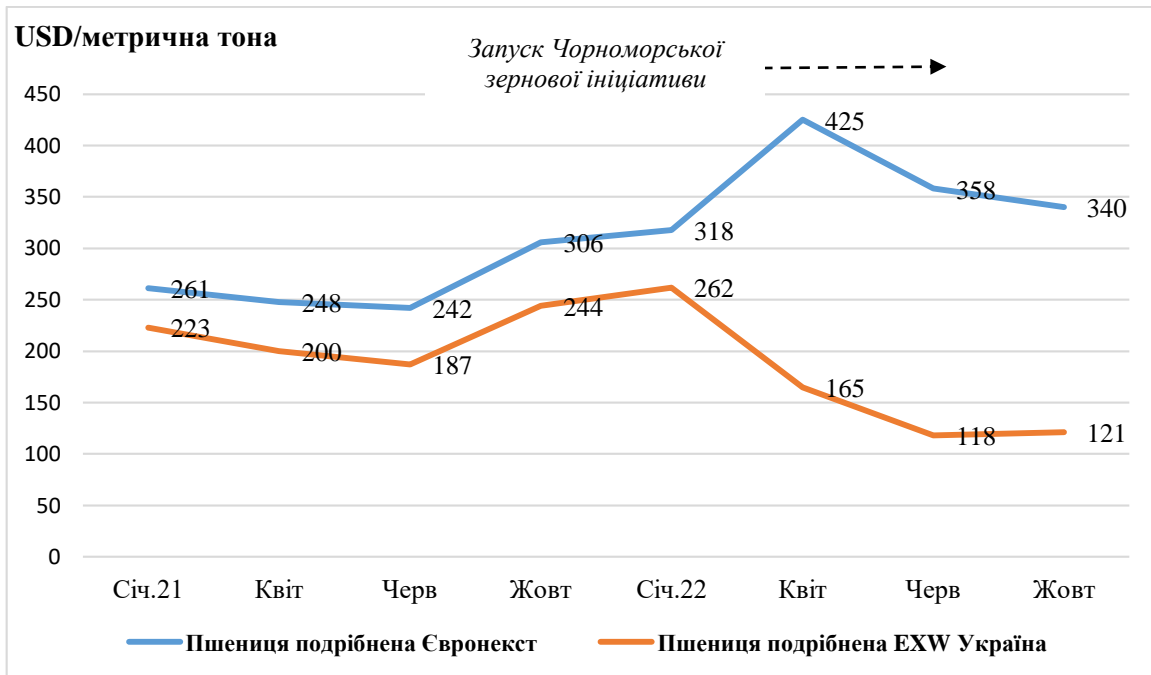

Рис 3.2. Ціни на пшеницю в Україні та ЄС до та після російського вторгнення

Джерело: сформовано за матеріалами [41]

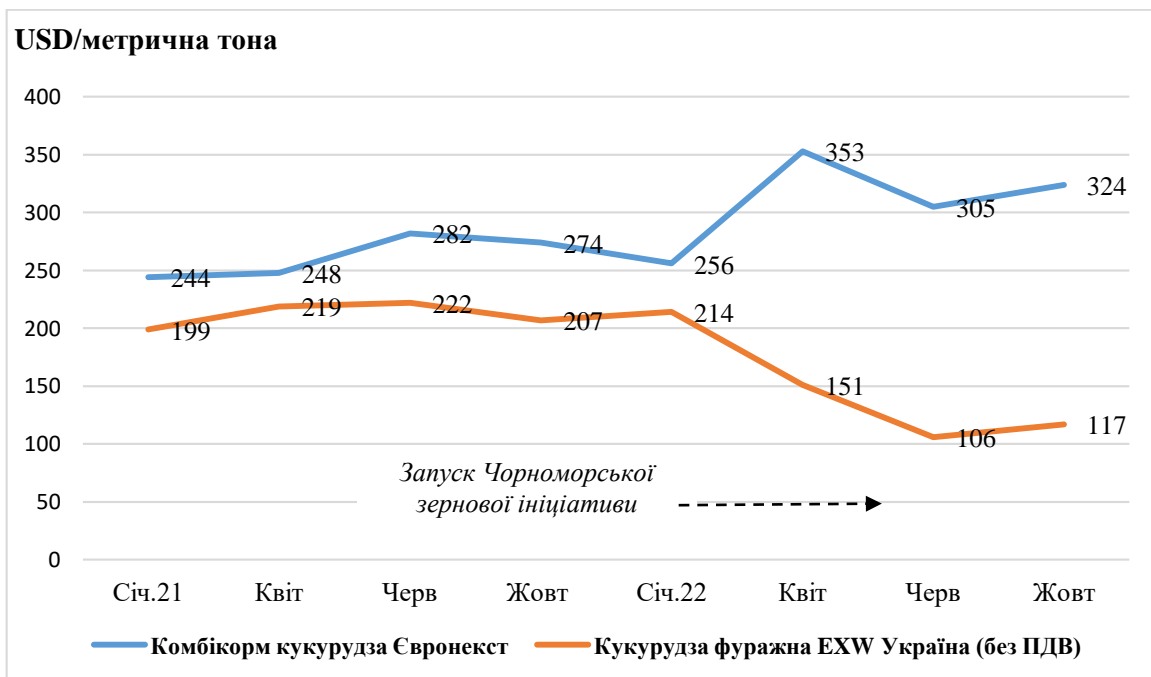

Рис. 3.3. Ціни на кукурудзу в Україні та ЄС до та після російського вторгнення

Джерело: сформовано за матеріалами [41]

Певне полегшення принесла Чорноморська зернова ініціатива між Україною та росією за посередництва ООН і Туреччини в серпні 2022 року, яка встановила так званий зерновий коридор із трьох чорноморських глибоководних портів (Одеса, Чорноморськ і Південний). Це призвело до значного збільшення експорту сільськогосподарської продукції України. Однак це мало незначний вплив на внутрішні ціни – і доходи фермерів.

Коли зернова угода набула чинності, жнива 2022 року вже стартували. Таким чином, навіть коли місячний експорт зерна повернувся до довоєнного рівня, тиск пропозиції на внутрішній ринок продовжувався, витрати на експорт залишалися майже на такому ж високому рівні, як до угоди, а внутрішні ціни залишалися низькими, без будь-якого помітного руху до закриття ринку, тобто продовжувався розрив із цінами світового ринку.

Рік тому, наприкінці весни 2022 року, Європейська комісія пішла на безпрецедентний крок: щоб підтримати Україну, скасувала торговельні обмеження та мита для товарів та продукції, що фактично відкрило ринок для українських виробників так, ніби Київ вже у ЄС. Трохи раніше, щоб допомогти країні із експортом аграрної продукції, який зупинився через блокаду портів на Чорному морі, США та держави ЄС, передусім Польща, оголосили про відкриття «коридорів солідарності» – і щоб підтримати українських аграріїв, і щоб забезпечити світові ринки продовольством, ціни на які злетіли з початком війни [42].

Проте посеред весни 2023 український аграрний експорт став проблемою, яка поставила під питання співпрацю країни з одним з її найпотужніших союзників – Польщею. Вона заборонила імпорту й транзит з території України не лише зерна, але й практично усієї аграрної продукції – овочів, молочної продукції, меду, олії, яєць та навіть вина. Як пояснили у митній службі, згідно із рішенням польського уряду, «зеленим коридором» дозволили пропускати лише банани, рис, оливки та квіти.

Від Єврокомісії очікують і допомоги з логістикою, аби транзит з України в рамках «коридорів солідарності» досягав місця призначення, тобто кінцевих споживачів в самій Європі або ж в Африці, а не затримувався в сусідніх з Україною країнах. За даними міністерства агропромислової політики, у березні через порти вивезли майже 6 млн тонн сільгосппродукції, тоді як суходелом – трохи більше 1,5 млн тонн – понад 1 млн залізницею та менше 0,5 млн автотранспортом. Загалом від березня 2022 року через порти вивезли понад 43 млн тонн збіжжя, залізницею у чотири рази менше, а вантажівками – у 5 разів менше [43].

І все ж, попри всі ці проблеми, за лівовою часткою базових культур та продуктів ми надіємося все одно бути самодостатніми. А відтак, Україна зможе й експортувати певну частку нового врожаю, хоча експорт буде меншим, ніж у минулі роки. Будуть більше сіяти олійних культур. Завдяки вищій ціні вдасться залучити більше коштів. Аграрії сподіваються вийти на показники 2022 року, а у 2022 році загальний експорт аграрної продукції був 23 млрд доларів. Проблем багато, але всі вони можуть бути вирішені. Основне – це наша найшвидша перемога.

3.2. Прогнозні показники виробництва та експорту українського зерна

Як видно на прикладі України, війна не обмежується зоною бойових дій. Вплив війни, як ударна хвиля, поширюється на інші країни, впливає на них, і чим сильніший спалах, тим більші його наслідки. Перспективи зернового експорту України базуються і будуються на успішній діяльності сил оборони. Експорт можливий завдяки нашим військовим успіхам, а дипломатія («зернова угода») лише зафіксувала те, що сталося, і знайшла хороший шлях для всіх сторін.

У сучасному світі немає стіни, яка захистила б від цього впливу. Але у нас є такі інструменти, як переговори, взаємопідтримка та взаєморозуміння. Українські аграрії, які сіють, збирають урожай, борються за свою землю, а також допомагають чим можуть українській армії, добре розуміють, що таке взаємодопомога.

Як показано на рис. 3.4, Міністерство сільського господарства США (USDA) прогнозує, що в сезоні 2022/2023 Україна виробить близько 75 млн тонн пшениці, ячменю, кукурудзи, соняшнику, ріпаку та сої, що на 31% менше, ніж роком раніше. Ще менш оптимістичні в Українському зерновому союзі (УГА) і Міністерстві сільського господарства і продовольства України, прогнозуючи експорт лише на рівні 63 млн тонн. Крім того, через дощову осінь і великі проблеми з ліквідністю затягнувся збір урожаю 2022 року. Станом на 1 грудня українські аграрії зібрали трохи більше 50% урожаю зернових у 2022 році та засіяли лише близько 40% озимих торік, коли зазвичай до цієї дати збирали більшість посіяних озимих культур та посівів.

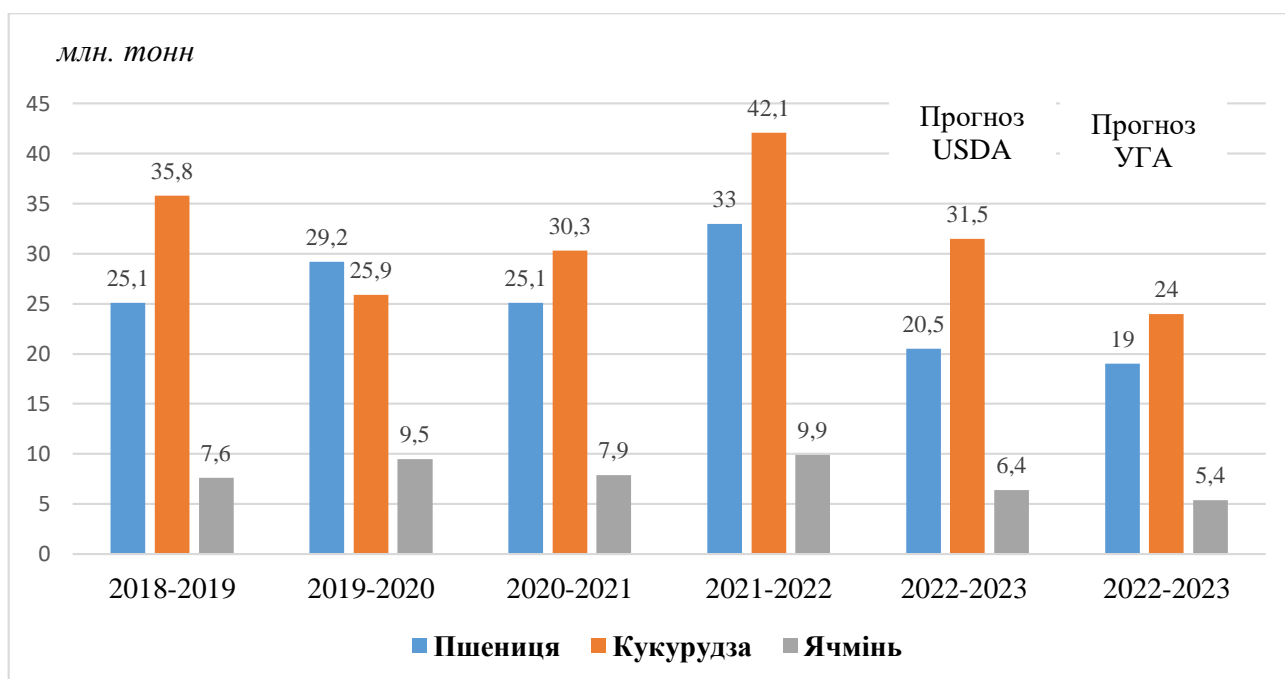

Рис. 3.4. Виробництво зернових та олійних культур в Україні

Джерело: сформовано за матеріалами [44]

На жаль, ці дані свідчать про те, що невисокі прогнози на поточний і наступний сезон можуть бути неоптимістичними. Це погана новина з огляду на слабку глобальну ситуацію з відсутністю продовольчої безпеки. Враховуючи поточні глобальні умови попиту та пропозиції, цілком імовірно, що глобальні ринки залишатимуться напруженими, а глобальні акції в 2022/23 роках впадуть. Водночас можливості замінити очікуваний відсутній експорт з України у світі обмежені, принаймні в короткостроковій перспективі. Тобто не буде перебільшенням сказати, що кожна тонна зерна з України буде на рахунку.

Таким чином прогнозується зниження виробництва пшениці в Україні на 2023/2024 МР приблизно на 21% [45]. Є об'єктивні причини зниження врожаю та експорту зернових та олійних культур у найближчі роки.

У табл. 3.1 та 3.2 наведено прогноз експорту пшениці та кукурудзи в розрізі виробництва, споживання та інших запасів. Відповідно до звіту прогнозів Міністерства сільського господарства США від 11 вересня 2022 року, ми маємо такі прогнози на майбутній сезон.

Таблиця 3.1

Прогноз експорту пшениці

	Залишки на початок періоду, млн т	Виробництво, млн т	Імпорт, млн т	Внутрішнє споживання (кормові), млн т	Внутрішнє споживання (загалом), млн т	Експорт, млн т	Залишки на кінець періоду, млн т
2020/2021	1,50	25,42	0,13	2,6	8,7	16,85	1,51
2021/2022	1,51	33,01	0,14	4,0	10,0	18,84	5,81
2022/2023 прогноз	5,81	20,5	0,1	5,5	10,7	11,0	4,71

Джерело: сформовано за матеріалами [45]

За результатами даних табл. 3.1. та 3.2. бачимо, що прогнозується 11 млн. тонн пшениці та 15,5 млн. тонн кукурудзи. Порівняно з 2021-2022 роками це на 7,7 млн тонн менше по пшениці та на 12 млн тонн менше по кукурудзі.

Таблиця 3.2.

Прогноз експорту кукурудзи

	Залишки на початок періоду, млн т	Виробництво, млн т	Імпорт, млн т	Внутрішнє споживання (кормові), млн т	Внутрішнє споживання (загалом), млн т	Експорт, млн т	Залишки на кінець періоду, млн т
2020/2021	1,48	30,3	0,02	5,9	7,1	23,26	0,83
2021/2022	0,83	42,3	0,02	10,2	11,4	27,0	4,57
2022/2023 прогноз	4,57	31,5	0	9,5	10,7	15,5	9,87

Джерело: сформовано за матеріалами [45]

Щодо прогнозу експорту за даними інформаційно-аналітичного агентства АПК-Інформ, існує дві оцінки експорту зерна на 2022/2023 МР [46]:

Відповідно до оптимістичного прогнозу, при функціонуванні «Зернового коридору», – 40,3 млн т, зокрема:

- ✓ пшениці може бути вивезено 13,8 млн тонн (-27% порівняно із 2021/2022 МР),

- ✓ Кукурудзи – 20,0 млн тонн (-11%);

За песимістичним сценарієм – 24,3 млн тонн (53%), зокрема:

- ✓ Пшениці – 8,1 млн тонн (- 57%),

- ✓ Кукурудзи – 14,1 млн т (-48%).

Дослідження показують, що Україна має значні можливості для збільшення виробництва та експорту сільськогосподарської продукції, оскільки основним ресурсом є країна з одними з найвищих якісних показників у світі, а також достатньою кількістю кваліфікованих спеціалістів. Сприятливими є географічні умови, а також системи логістики, наявність всієї інфраструктури для зберігання врожаю, як для власних потреб, так і для тимчасового зберігання перед експортом до кінцевого споживача [38; 39]. Для розвитку ринку зерна необхідна державна підтримка українських виробників, а саме:

- підтримка всіх учасників організованих аграрних ринків України має бути системною, а не ситуативною;

- розвиток зернової галузі та її переробки, однієї з найбільш стратегічних галузей для забезпечення продовольчої безпеки України, має бути практичним, а не формальним;

- держава має забезпечити подальший розвиток процесу відтворення пшениці та продуктів її переробки, тобто відновлення та зростання виробництва за рахунок доходів виробників;

- сприяти не лише розвитку вирощування сировини, а й намагається експортувати вже готову продукцію чи напівфабрикати із зернових культур.

Багато залежить від того, коли закінчиться війна в країні, після чого зростуть посівні площі та виробництво зерна, хоча безпечна і своєчасна доставка продукції залишається під знаком питання.

Базуючись на оцінках світових тенденцій міжнародної торгівлі зерном та враховуючи важливість експорту зерна для економіки України, пропонуємо модель управління експортом зерна (рис. 3.5).

Таким чином, на стратегічному рівні модель управління експортом українського зерна включає планування та організацію експорту, управління конкурентними перевагами та управління експортом зерна (виробничі, фінансові та логістичні аспекти). Тактичний рівень управління експортом зерна в Україні базується на регулюванні державної політики щодо експорту зерна (обмеження та підтримка), вивченні конкурентної ситуації на ринку зернотрейдингу (кількість операторів, пропозиція), контролю цін на світовому ринку зернових, якості зерна (відповідність якості вирощуваного зерна державним і світовим стандартам). Функціональний рівень управління експортом в основному спрямований на планування та управління валовим збором зерна та врахування факторів, які в кінцевому підсумку формують якість зерна.

Рис. 3.5. Модель управління вітчизняним експортом зернових культур в Україні

Джерело: розроблено за матеріалами [47]

3.3. Напрями вдосконалення регулювання експорту українського зерна

12 січня Верховна Рада України ухвалила закон про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо застосування системи безпеки експорту в умовах воєнного та надзвичайного стану (законопроект № 8166-д від 30.11.2022) [48]. Закон спрямований на

вирішення наявної проблеми неповернення валютної виручки, тобто порушення платниками податків валютного законодавства в частині дотримання граничних строків надходження виручки за операціями з експорту товарів.

Метою Закону є вирішення існуючої проблеми нерепатріації доходів в іноземній валюті, тобто платників податків, які порушують валютне законодавство при дотриманні строків справляння доходів від експорту товарів.

Відповідно до цього закону під час дії надзвичайного стану Рада Міністрів України може запровадити спеціальну систему підтримки експорту, під час якої товари під кодами 1001, 1003, 1005, 1201, 1205, 1206, 1512, 2306 (пшениця, ячмінь, олія соняшникова) експортуються [49; 50].

Таким чином, продавець, який експортує протягом місяця в межах, встановлених відповідною системою, товари, що не порушували біржові правила протягом останніх 12 місяців, продовжить експортувати, як і раніше, без додаткових податкових нарахувань. Інші мають експортні функції безпеки.

КМУ запроваджує *систему підтримки експорту* для державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Рішення Кабінету Міністрів України має містити дату запровадження системи, перелік товарів, на які поширюється дія системи, та мінімальні експортні ціни на ці товари.

Умови експорту товару:

- ✓ експортовані товари включені до переліку, визначеного КМУ;
- ✓ експорт товарів можуть здійснювати лише суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності – платники ПДВ, реєстрацію яких не зупинено.

- ✓ експорт товарів, які підлягають митному режиму, здійснюється за умови наявності зареєстрованої в органах державної податкової адміністрації податкової накладної, ставка податку в якій встановлена при постачанні таких товарів на території України (на сьогодні для зерна 14%).

✓ заборонено такі дії: приймати зустрічні позови; використання внутрішніх рахунків, відкритих за кордоном, для прийому коштів від нерезидентів; використання інших форм грошових розрахунків з іноземним резидентом, які не передбачають перерахування коштів з-за кордону на рахунки резидентів України.

Закон набирає чинності наступного дня після його опублікування, але не раніше ніж через місяць після його опублікування. Так само для застосування спеціальної схеми гарантування експорту потрібне відповідне рішення КМУ, яке має бути прийняте протягом одного місяця з дня опублікування Закону.

Іншими словами, після прийняття КМУ відповідного рішення про впровадження спеціальної програми підтримки експорту зерна, кожен експортер зобов'язаний діяти відповідно до характеристик, викладених у новому акті, а саме:

✓ визначити ліміт цієї експортної діяльності для підприємства за спеціальною формулою;

✓ у разі перевищення ліміту кожного разу перед подачею митної декларації реєструвати накладну ПДВ 14%;

✓ після отримання розрахунку за експортною операцією та проведення валютної перевірки розрахувати коригування накладної з ПДВ та змінити ставку податку на 0%;

✓ експортні ціни не можуть бути нижчими за мінімальні ціни, встановлені рішенням КМУ.

Європейська комісія сьогодні схвалила виняткові та тимчасові превентивні заходи для імпорту обмеженої кількості товарів з України під винятковими гарантіями, викладеними в Регламенті про автономні торговельні заходи. Ці заходи є необхідними через виняткові обставини серйозних логістичних вузьких місць у п'яти державах-членах. Заходи стосуються лише чотирьох сільськогосподарських продуктів українського походження (пшениці,

кукурудзи, ріпаку та соняшнику). Її мета – усунути логістичні вузькі місця цих продуктів у Болгарії, Угорщині, Польщі, Румунії та Словаччині. Заходи набирають чинності з 2 травня 2023 року та діють до 5 червня 2023 року.

Протягом цього періоду насіння пшениці, кукурудзи, ріпаку та соняшнику з України все ще можуть бути випущені у вільний обіг у всіх країнах-членах ЄС, за винятком п'яти прифронтових країн-членів: Болгарії, Угорщини, Польщі, Румунії та Словаччини. Продукція може все ще перебувати в обігу або транзитом через ці п'ять держав-членів із використанням процедури спільного митного транзиту або може бути експортована до країни чи регіону за межами ЄС.

Водночас Болгарія, Угорщина, Польща та Словаччина зобов'язалися скасувати односторонні заходи щодо пшениці, кукурудзи, ріпаку, насіння соняшнику та всіх інших продуктів походженням з України.

Вирішуючи занепокоєння фермерів у державах-членах, які сусідять з Україною, ці заходи зміцнюють рішучу відданість ЄС підтримці України та збереженню її потенціалу експорту зерна, що має вирішальне значення для того, щоб нагодувати світ і підтримувати низькі ціни на товари. Бакалія стикається з величезними проблемами через неспровоковану російську агресію.

Ці заходи є частиною загального пакету підтримки, запропонованого Комісією, і доповнюються фінансовою підтримкою фермерів у п'яти державах-членах та іншими заходами, що полегшують транзит експорту зерна з України через канали солідарності до інших держав-членів і третіх країн. Комісія готова повторно запровадити захисні заходи після закінчення терміну дії чинного Регламенту про односторонні торгові заходи 5 червня 2023 року [51], доки триватиме виняткова ситуація. Комісія може розпочати оцінку ситуації на ринку інших чутливих продуктів у Союзі за прискореною захисною процедурою, викладеною в пропозиції Комісії щодо нового Регламенту про односторонні торговельні заходи після набрання чинності цим Регламентом.

ЄС тимчасово звільнив весь імпорт з України та призупинив заходи торгового захисту проти українських компаній до 5 червня 2023 року. За допомогою цих заходів ЄС значно підтримує економіку охопленої війною України. Вона також запровадила «Пояси солідарності», щоб доставити українське зерно до країн, які його найбільше потребували, оскільки агресивна війна росії суттєво обмежила доступ України до чорноморських портів. «Шляхи солідарності між Україною та Європейським Союзом» стали порятунком для української економіки та новим зв'язком з ЄС, а також допомагають запобігти світовій продовольчій кризі. Збільшення трафіку на кордоні між Україною та ЄС вплинуло на логістичні витрати та створило вузькі місця, що призвело до перенасичення складських потужностей і логістичних ланцюгів. Ці виняткові обставини впливають на життєздатність місцевих виробників у цих державах-членах.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене дослідження ринку зерна та місце в ньому України дає підстави зробити наступні висновки та пропозиції:

1. Ринок зернових є одним з найважливіших елементів агропродовольчого ринку. Він є досить складною системою, що складається з різноманітних відносин між виробниками (продавцями) і споживачами (покупцями) зерна, економічних зв'язків між ними та впливу регулюючих органів на його ефективність. Аналіз регіонального ринку зерна повинен враховувати всі особливості виробництва і збуту сільськогосподарської продукції в регіоні та основні соціально-економічні тенденції регіонального розвитку.

2. Другий рік поспіль у світі зростають площі посівів пшениці. Таким чином, загальна площа 2021/2022 МР склала 222,3 млн га, майже на 2 млн га більше, ніж у попередні роки. Лідери за посівними площами займають Індія – 31,1 млн га, росія – 27,6 млн га і Китай – 23,6 млн га. Україна, натомість, посідає восьме місце за площею посіву пшениці. Виробництво кукурудзи також стабільно зростає. Світове виробництво кукурудзи зростає завдяки збільшенню посівних площ. Таким чином, загальна площа 2021/2022 склала 150,3 млн га, що на 3 млн га більше, ніж у попередні роки.

3. Найбільшими країнами-експортерами пшениці за аналізований період у ЄС є Франція (7,2 млн т), Румунія (5,9 млн т), Німеччина (3,1 млн т), Болгарія (1,6 млн т), Литва (1,4 млн т), Латвія (1,3 млн т) та Польща (1,2 млн т). Переважно експорт зерна відбувається в: Алжир, Єгипет, Китай, Нігерію, ПАР, Південну Корею та Марокко. Основними імпортерами пшениці в США є: Філіппіни, Мексика, Японія, Китай, Південна Корея, Нігерія, Тайвань, Індонезія, ЄС та Великобританія тощо.

4. Провідним виробником кукурудзи є США. Незважаючи на несприятливі погодні умови, виробництво зерна зросло на 25,5 млн тонн, що на 7%, а посівні площі зросли на 1,2 млн га (+4%). Внутрішнє споживання становить 82%, а

близько 17% (63,5 млн. тонн) експортується. Американську кукурудзу в основному споживають Китай, Японія, Мексика, Південна Корея, Венесуела та інші країни.

5. Ціни світового ринку на зерно визначають основні міжнародні товарні біржі, найважливішими з яких є Чиказька (ZWZ2), Нью-Йоркська (NYMEX), Європейська Euronext (EBMZ2) і Чорноморська (BWFZ2). Станом на вересень 2022 року ф'ючерсні ціни на пшеницю коливаються від \$790 до \$950 центів/100 букс. Ціни на акції кукурудзи впали порівняно з квітнем 2022 року, особливо через те, що ФРС знову підвищила облікову ставку, створивши тиск на більшість товарних активів і повільний початок сезону збору врожаю в США 2022 року. З вересня 2022 року ф'ючерсні ціни на кукурудзу коливатимуться від 564 до 700 центів за 100 бушелів.

6. Оцінка структури виробництва зернових у світі показала, що більшість зернових культур становлять кукурудза – 42%, пшениця – 28%, рис – 18%, ячмінь – 6% та інші зернові – 6%. У багатьох країнах світу пшениця була, є і буде найважливішою культурою. Зараз посівна площа пшениці становить близько 220 млн га. Частка України у світовому виробництві пшениці становить 3%.

7. Виробництво зерна в Україні у 2022 році скоротилося на 37 %, до 53,9 млн тонн порівняно з 2021 роком. Проте за врожаєм пшениці останній 2021/2022 МР став найурожайнішим в Україні, незважаючи на війну в країні. Україна встановила новий рекорд вирощування пшениці за свою історію. Добрим результатам сприяли хороші погодні умови та рясні опади в країні, що позитивно вплинуло на результати пшениці та інших зернових. У Дніпропетровській, Херсонській, Кіровоградській та Запорізькій областях пройшли сильні дощі, що позитивно вплинуло на стан посівів.

8. У сезоні 2021/2022 українським аграріям вдалося встановити новий рекорд виробництва пшениці – 32,2 млн тонн, що на 29% більше, ніж у сезоні

2020/21 (24,9 млн тонн). Цей дуже високий коефіцієнт був досягнутий завдяки збільшенню посівних площ на 8% порівняно з попереднім сезоном (7,1 млн га за аналізований період порівняно з 6,6 млн тонн у попередньому сезоні) та значному збільшенню врожайності пшениці – рекордного рівня 45,3 ц/га (+19%).

9. Найбільшим покупцем українського зерна другий сезон поспіль став Китай, який склав 45% від загального експорту (рис. 2.9), або 2,6 млн тонн природно (-10% 2020/21 МР). Туреччина посіла друге місце серед найважливіших ТОП-5 імпортерів з часткою 19 % після 48-кратного збільшення закупівель ячменю порівняно з попереднім сезоном, з 22,9 тис. до 1,1 млн тонн. На третьому місці Лівія з 443 тис. тонн зерна (8% від загального експорту), що на 50% більше, ніж у попередньому сезоні. Експорт зерна з України на інші напрямки становив менше 7% від загального обсягу поставок.

10. Дослідження показують, що Україна має значні можливості для збільшення виробництва та експорту сільськогосподарської продукції, оскільки є однією з країн з найвищим якісними показниками у світі, а також достатньою кількістю кваліфікованих спеціалістів та вигідним географічним розташування, розвиненою системою логістики, наявністю об'єктів інфраструктури для зберігання врожаю як для власних потреб, так і для тимчасового зберігання перед експортом до кінцевого споживача.

11. Влітку 2022 року Україна лише трохи збільшила експорт сільськогосподарської продукції залізницею до близько 1 млн тонн на місяць. Певне полегшення принесла Чорноморська зернова ініціатива між Україною та росією за посередництва ООН і Туреччини в серпні 2022 року, яка встановила так званий зерновий коридор із трьох чорноморських глибоководних портів (Одеса, Чорноморськ і Південний). Це призвело до значного збільшення експорту сільськогосподарської продукції України. Однак це мало незначний вплив на внутрішні ціни – і доходи фермерів.

12. На стратегічному рівні модель управління експортом українського зерна включає планування та організацію експорту, управління конкурентними перевагами та управління експортом зерна (виробничі, фінансові та логістичні аспекти). Тактичний рівень управління експортом зерна в Україні базується на регулюванні державної політики щодо експорту зерна (обмеження та підтримка), вивченні конкурентної ситуації на ринку зернотрейдингу (кількість операторів, пропозиція), контроль цін на світовому ринку зернових, якість зерна (відповідність якості вирощуваного зерна державним і світовим стандартам). Функціональний рівень управління експортом в основному спрямований на планування та управління валовим збором зерна та врахування факторів, які в кінцевому підсумку формують якість зерна.

13. Для розвитку ринку зерна необхідна державна підтримка українських виробників, а саме:

- розвиток наукових досліджень у галузі селекції та пошуку нових виробничих сортів пшениці та кукурудзи, стійких до нових змін клімату, хвороб тощо;
- збільшення засобів залучення іноземних інвестицій у сільське господарство, надання виробникам можливість отримання кредитів і субсидій;
- подальший розвиток інфраструктури для зберігання високоякісної продукції з метою уникнення погіршення властивостей зерна під час зберігання;
- сприяння не лише розвитку вирощування сировини, а й намагатися експортувати вже готову продукцію чи напівфабрикати із зернових культур.

Список використаних джерел

1. Руденко М.Д. Енергія прогресу: Нариси з фізичної економії. Київ: Молодь, 1998. 528 с, с. 252
2. Вернадський В.І. Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського. Т. 1. Київ. НБУ ім. В.І. Вернадського, 2011. Кн. 2. 583 с.
3. Худолій Л.М. Економічний механізм формування та функціонування ринку зерна в Україні. Київ : ІАЕ УААН, 1998. 204 с.
4. Сікало М.В. Ринок зерна як об'єкт державного регулювання. *Теорія та практика державного управління*. 2017.№ 1 (56). с. 1-8.
5. Амірова Н.Р. Інноваційна модель відтворення в зерновому господарстві. *Зернове господарство*. 2007. № 3-4. С. 5-6;
6. Саковська О.М. Організація та функціонування регіонального ринку зерна. *Економіка АПК*. 2011. № 11. С. 45-50.
7. Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора. Київ : Фенікс, 2004. 280 с.
8. Формування та розвиток підприємств агропромислового виробництва. За ред. П.Т. Саблука. Київ : ІАЕ УААН, 1999. 362 с.
9. Макаренко П.М., Сиченко О.О. Ринок зерна і регіональне зерновиробництво: монографія. Дніпропетровськ: Герда, 2007. 188 с.
10. Макконнелл К., Брю С Л. Економікс: принципи, проблеми і політика: пер.з англ. Е. С. Іванова та інші. Київ: ХаГар, 2000. 785 с.
11. Мостовий В.Г. Ринок продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини: монографія. Київ. УАДУ, 1997. 224 с.
12. Правдюк А.Л., Правдюк Н.Л. Ринок земель сільськогосподарського призначення : реалії та перспективи економічного та правового середовища. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*.2017. № 3. С. 21-35.

13. Ринок цукру: ринок продовольства: монографія / за ред. П.Т. Саблука та В.І. Бойка. Київ. ІАЕ, 1996. С. 55 с.
14. Макаренко П.М., Сиченко О.О. Ринок зерна і регіональне зерновиробництво: монографія. Дніпропетровськ: Герда, 2007. 188 с.
15. Румянцев А.П., Коваленко Ю.О. Світовий ринок послуг. Київ. Центр навчальної літератури, 2006. 456 с.
16. Галенко О.І. Розвиток світового ринку зерна: проблеми і тенденції. Агросвіт. 2017. №10. С.24-29.
17. Tripoli. Українська група компаній Alebor Group розпочали прийом та сушку кукурудзи. Трипілля – ціна на зерно, каталог фермерів та зернотрейдерів. URL: <https://tripoli.land/ua/news>.
18. Блоги від топових спікерів агросектору. Latifundist.com. URL: <https://latifundist.com/blog>.
19. Рейтинги експортерів та виробників агропродукції України та світу. Latifundist.com. URL: <https://latifundist.com/rating>
20. Svitovi tsiny na pshenytsiu (NYMEX, Niu-York). Stavky, indeksy, taryfy. [World wheat prices (NYMEX, New York). Rates, indices, tariffs]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/markets/wheat>;
21. Chew P., Soccio M. Asia-Pacific: agricultural perspectives. RaboResearch – *Economic Research*. URL: <https://economics.rabobank.com/publications/2016/february/asia-pacific-agricultural-perspectives/>.
22. Статті з агрономії. Superagronom.com. URL: <https://superagronom.com/articles>.
23. Босак А. О., Несміян Д. А. Перспективи забезпечення пшеницею країн Азії. Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. 2018. Т. 23. Вип. 5 (70). С. 11-13.
24. Голомша Н., Дзядикевич О. Перспективи світового ринку зерна. Економіка АПК. 2016. № 8. С. 49–52

25. Затягнути пасок: як росія використовує зернові у якості зброї. Mind.ua. URL: <https://mind.ua/openmind/20242095-zatyagnuti-pasok-yak-rosiya-vikoristovue-zernovi-u-yakosti-zbroyi>.
26. What does export? | OEC. OEC – The Observatory of Economic Complexity. URL: https://oec.world/en/visualize/tree_map.
27. Commodity. Trading economics / 20 million indicators from 196 countries. Retrieved from: <https://tradingeconomics.com/commodity>.
28. The observatory of economic complexity | OEC. OEC - The Observatory of Economic Complexity. URL: <https://oec.world>.
29. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>
30. Розкрити вікно у світ: як збільшити експорт і заробляти більше валюти в часи війни. <https://www.unian.ua/economics/finance/rozkriti-vikno-u-svit-yak-zbilshiti-eksport-i-zaroblyati-bilshe-valyuti-v-chasi-viyni-12092088.html>
31. Експорт з України під час війни: як змінилась структура постачань української продукції за кордон. [UKR.NET: Всі новини України, останні новини дня в Україні та Світі](#).
32. Лотиш О.Я. Роль України на світовому ринку зерна: виклики і загрози. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1959/1886>
33. World integrated trade solution (WITS) | data on export, import, tariff, NTM. World Integrated Trade Solution (WITS) | Data on Export, Import, Tariff, NTM. URL: <https://wits.worldbank.org>.
34. Ранні зернові: результати сезону-2021/22 та старт 2022/23 МР в умовах війни. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1528022>.
35. Експорт українського зерна у 2022/23 МР наближається до позначки у 45 млн тонн. URL: <https://www.apk-inform.com/uk>.
36. The observatory of economic complexity | OEC. OEC - The Observatory of Economic Complexity. URL: <https://oec.world>.

37. World integrated trade solution (WITS) | data on export, import, tariff, NTM. World Integrated Trade Solution (WITS) | Data on Export, Import, Tariff, NTM. URL: <https://wits.worldbank.org>.
38. Босак А. О., Несміян Д. А. Перспективи забезпечення пшеницею країн Азії. Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. 2018. Т. 23. Вип. 5 (70). С. 11-13.
39. Голомша Н., Дзядикевич О. Перспективи світового ринку зерна. Економіка АПК. 2016. № 8. С. 49-52.
40. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/>
41. Регіональна війна, глобальні наслідки: зростаючі збитки для сільського господарства України та зростаючі виклики глобальній продовольчій безпеці. URL: <https://www.ifpri.org/blog/regional-war-global-consequences-mounting-damages-ukraines-agriculture-and-growing-challenges>
42. Мірошник Р.О., Баглай І.Є. Проблеми ринку зернових культур в Україні та шляхи їх вирішення. Економіка та суспільство. Випуск # 39/2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1358/1312>.
43. Зерно під заборону. Як може нашкодити Україні бойкот європейських країн. URL: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/04/18/699228/>
44. База даних USDA/FAS PSD. Українська зернова асоціація. <https://uga.ua/statistika-zernovogo-koridoru/>
45. World Agricultural Supply and Demand Estimates. <https://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/wasde0523.pdf>.
46. Аналітична довідка про зерновий ринок та стан потужностей для зберігання зерна в Україні (станом на 30 листопада 2022 р.). URL: <https://kmzindustries.ua/news/analitichna-dovidka-pro-zernovij-rinok-ta-stan-potuzhnostej-dlja-zberigannja-zerna-v-ukraini-stanom-na-30-listopada-2022-r>

47. Савченко Т.В, Константинова Т.В. Міжнародна торгівля зерном: сучасний стан та перспективи розвитку для України. Інфраструктура ринку. Вип. 45. 2020. С. 30. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/45_2020_ukr/7.pdf

48. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо застосування режиму експортного забезпечення на період дії воєнного, надзвичайного стану. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40944>

49. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

50. Податковий кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

51. Комісія вживає виняткові та тимчасові запобіжні заходи щодо обмеженого імпорту з України. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_2562

52. Казьмір В. А. Економічна сутність та особливості функціонування ринку зерна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 33. Частина 1, 2020. С. 66-70.

53. АПК Інформ. Новини. URL: <https://www.apk-inform.com/uk>